

Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министірлігі
**АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ
ҰЛТТЫҚ-ҒЫЛЫМИ ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ**

Е.В. Егорова, Ж.Б. Аханова, Д.Х.Култаев

**Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды
білім беру ұйымдарында педагог-ассистенттің
сүйемелдеуі**

Әдістемелік нұсқаулық

Алматы 2022

УДК ББК

П

Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығының Ғылыми-әдістемелік кеңесімен мақұлданған және ұсынылған (27 желтоқсан 2022 ж. No 36 хаттама).

Қазақстан Республикасы Ғылым және білім министрлігінің Мектепке дейінгі және орта білім беру комитетімен бекітілген және пайдалануға ұсынылған.

Құрастырушы авторлар:

Егорова Е.В.. – ҚР БҒМ «Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығының» арнайы және инклюзивті мектептегі білім беру зертханасының ғылыми қызметкері.

Аханова Ж.Б. – ҚР БҒМ «Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығының» арнайы және инклюзивті мектептегі білім беру зертханасының ғылыми қызметкері.

Култаев Д.Х. – АИБД ҰҒПО ақпараттық-талдау бөлімінің әдіскері.

Рецензенттер:

Куттыбаева Ж.К. АИБД ҰҒПО ақпараттық-талдау бөлімінің меңгерушісі;

Удуримова Ш.С. – Алматы қаласының жалпы білім беретін № 10 орта мектеп директоры.

ISBN 978-601-08-0217-9

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды білім беру ұйымдарында педагог-ассистенттің сүйемелдеуі: әдістемелік нұсқаулық/

Егорова Е.В., Аханова Ж.Б., Құлтаев Д.Х. - Алматы: АИБД ҰҒПО, 2022.- 42 б.

Құрал жалпы білім беретін мектепте оқитын мүмкіндігі шектеулі оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыруда пайдалануға ұсынылады.

Әдістемелік нұсқаулық жалпы білім беретін мектептердің әкімшілігіне, мұғалімдеріне, мамандарына арналған.

УДК

ББК

ISBN 978-601-08-0217-9

© АИБД ҰҒПО, 2022

© Е.В. Егорова, Ж.Б. Аханова, Д.Х. Култаев

Мазмұны	
КІРІСПЕ.....	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.....	6
1 Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарындағы педагог-ассистент қызметін нормативтік-құқықтық құжаттармен қамтамасыз ету.....	6
1 Білім беру ұйымдарында педагог-ассистенттің қызметінің мазмұны.....	7
1.1 Педагог-ассистенттің қызметінің мақсаты, бағыты және қағидалары.....	7
1.2 Оқушының/тәрбиеленушінің ерекше білім берудегі қажеттіліктерін педагог-ассистенттің анықтауы.....	9
1.3 Оқу іс-әрекетін ұйымдастыру әдістері мен тәсілдері.....	14
1.4 Оқушының/тәрбиеленушінің жағымсыз мінез-құлығын жеңу.....	20
1.5 Педагог-ассистенттің оқу іс-әрекетіне қатысушылармен қарым-қатынасы.....	26
ҚОРЫТЫНДЫ.....	29
ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	30
ҚОСЫМША.....	31

ТЕРМИНДЕР МЕН АНЫҚТАМАЛАРДЫҢ ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ

Осы нұсқаулықта келесі терминдер анықтамаларымен бірге беріледі:

бейімделген бағдарлама -	мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының үлгілік оқу жоспары негізінде оқушының жеке мүмкіндіктерін ескере отырып құрастырылған оқу бағдарламасы;
ерекше білімді қажет - ететін балалар	психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік және басқа да көмекке тұрақты немесе уақытша қажеттіліктерді талап ететін, онсыз психофизикалық, зияткерлік және әлеуметтік дамудың күтілетін деңгейіне жету және тиісті деңгейдегі білім алу қиынға соғатын балалар;
білім алу үшін арнайы - жвғдайлар	– ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар;
ерекше білім беру - қажеттіліктерін бағалау	тиісті деңгейдегі білім, оның ішінде қосымша білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау мақсатында тәрбиеленушіге, оқушыға көрсетілетін көмек пен қызмет көлемін анықтау;
психологиялық- педагогикалық қолдау	білім беру ұйымдарында іске асырылатын, ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) ойдағыдай оқыту және дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалатын жүйелі-ұйымдастырылған қызмет;
мінез-құлықты - қолданбалы қоюдау	мінез-құлық заңдылықтарына негізделген қолданбалы әдістерді әзірлейтін және оларды әлеуметтік маңызды мінез-құлықты жақсарту үшін жүйелі түрде қолданатын ғылыми пән.

Осы нұсқаулықта келесі қысқартулар қолданылады:

ҚР	- Қазақстан Республикасы
РҚ БҒ	- Қазақстан Республикасының ғылым және білім министрлігі
ҚР МЖБС	- Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға бірдей білім беру стандарты;
ЕББҚ	- ерекше білім беру қажеттілігі
ПМПК	- психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес
ППҚ	- психологиялық-педагогикалық қолдау

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамыту арқылы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды (ЕББҚ) қолдау мүмкіндіктері айтарлықтай ілгеріледі. Заңды деңгейде балалардың сапалы білім алуға және білім беру ұйымдарында ерекше жағдайлар жасауға бұзылыстардың түрлеріне қарамастан құрылады. Жағдай жасау арнайы білім беру қажеттіліктеріне байланысты. Осындай қажеттіліктердің бірі – мұғалімді педагогикалық іс-әрекетінен ауытқытпай, ерекше білім беруді қажет ететін (ЕББҚ) оқушыларды оқу-тәрбие процесіне тартуға көмектесетін, мектеп ережелерін сақтауға, құрдастарымен адекватты қарым-қатынас орнатуға үйрететін және олардың мінез-құлқын реттейтін маман.. Білім беру ұйымдарының штаттық кестеге педагог-ассистент лауазымын енгізу сәнді үрдіс емес, мінез-құлқында ауытқуы бар ЕББҚ көптеген балалар үшін сапалы білім алудың өзекті қажеттілігі болып табылады.

Проблемалық мінез-құлық – сыныпта оқуына кедергі жасайтын оқушының мінез-құлқының жағымсыз формалары. Оқушы проблемалық мінез-құлық танытатын уақытта мұғалімге мұндай баламен жұмыс істеу қиынға соғады. Бұл жағдайда көмекке педагог-ассистент келеді, ол мінез-құлықты басқара білуге және балаға өз мінез-құлқын бақылауға үйретуі керек.

Инклюзивті білім беру туралы «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында 2022 жылғы 12 қаңтардан бастап жаңа заңнамалық актілер әзірленді. № 6 және 4 бұйрығына сәйкес қабылданған заңдар ерекше білім беруді қажет ететін балалармен бірге қолжетімді және сапалы білім алу үшін жағдай жасауға бағытталған. Бұл нормативті құжаттар ППҚ жұмысының нақты алгоритмін және білім беру қажеттіліктерін бағалау ережелерін көрсетеді. Және де алғаш рет нормативтік құжатта педагог-ассистент қызметі туралы айтылған.

Әдістемелік нұсқаулықтың мақсаты – жалпы білім беретін мектептегі педагог-ассистенттің ЕББҚ балаларды тәрбиелеуге жеке тәсілін ашу.

Әдістемелік нұсқаулықтың міндеттері:

- 1) ҚР жалпы орта білім беретін мектебінде педагог-ассистенттің қызметін нормативтік-құқықтық қамтамасыз етілуін зерделеу;
- 2) педагог-ассистенттің қажеттіліктерді бағалау және баланы ЕББҚ сүйемелдеу бағдарламасын жасау тәртібін айқындау;
- 3) мектептегі оқушының жағымсыз қылықтарымен күресу әдістерін түсіну.

Әдістемелік нұсқаулық үкіметтік емес ұйымның жобалары шеңберінде, АИБД ҰҒПО мемлекеттік мекемесінде, сондай-ақ ҚР жалпы білім беретін мектептеріндегі тәжірибе негізінде құрылды.

Бұл әдістемелік нұсқаулық Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. және Елисеева И.Г., Аханова Ж.Б.. әдістемелік нұсқаулықтарда берілген ақпаратты толықтырады және нақтылайды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

1 Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарындағы педагог-ассистенттің қызметін нормативтік қамтамасыз ету.

2021 жылдың басында Елбасы инклюзивті және әлеуметтік орта құру мақсатында осы саладағы стандарттарды жаңартуды тапсырған болатын. 2020 жылғы 30 сәуірде Қазақстан Республикасы Білім министрінің «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы бұйрығы енгізіліп, нәтижесінде елімізде педагог-ассистент лауазымы пайда болды.

«Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2020 жылғы 30 сәуірдегі № 169 бұйрығына сәйкес (бұйрық Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 388 бұйрығымен, педагог-ассистенттің біліктілігіне қойылатын талаптар (7-тармақ. Мектепке дейінгі білім беру ұйымының педагог көмекшісі. 9-тармақ. Мектепке дейінгі білім беру ұйымының педагог-ассистенттің орта білім беруді ұйымдастыру) [1].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы № 77 «Үлгі штаттарды бекіту туралы» қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 3 маусымдағы № 346 қаулысы мемлекеттік білім беру ұйымдарының қызметкерлері және педагогикалық қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының тізбесі» шықты[2].

«Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығына сәйкес психологиялық-педагогикалық қолдау процесіне қатысушылар әкімшілік, педагогикалық ұжым (педагогтар, тәрбиешілер, психолог (педагог-психолог), логопед (педагог-логопед), арнайы педагог, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент...) [4].

2020 жылы білім беру ұйымдарында педагог-ассистент лауазымы ресми түрде енгізілді [2]. Педагог-ассистенттің біліктілік талаптарына сәйкес:

- жалпы үлгідегі білім беру ұйымдарында ерекше білім беруді қажет ететін оқушыға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетеді;
- ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыға ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті кезінде, олардың білім беру ұйымында болған кезінде, денсаулығына байланысты өзіндік қызметі шектелген жағдайда көмек көрсетеді;
- психологиялық және медициналық, педагогикалық кеңестің ұсынысы бойынша оқушыларға көмек көрсетеді;
- мұғалімнің жетекшілігімен оқу, түзете-дамыту үдерістеріне қатысады;

– психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны тексеруіне, сондай-ақ жеке білім беру бағдарламаларын (оқу жоспарларын, оның ішінде мінез-құлық түзету хаттамасын) дайындауға қатысады, білім беру бағдарламалары мен оқу материалдары оқушының ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қысқартылған (бейімделген), арнайы білім беру бағдарламаларының орындалуын қамтамасыз етеді

– ерекше қажеттіліктері бар оқушылар туралы деректерді бақылайды және жинайды оқу және дамыту жұмысы процесіндегі тәрбиелік қажеттіліктерін, білім беру бағдарламасын меңгеру нәтижелерін, оқушының оқу, әлеуметтік бейімделу (мінез-құлық) дағдыларының даму динамикасын есепке алу, мұғалім мен психологиялық-педагогикалық қызмет мамандарына ақпарат беру.

оқу процесінің динамикасын және оқушының әлеуметтенуін бақылау үшін сүйемелдеу;

– ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігі үшін қажетті жағдайларды сақтау, қолдау көрсету кезінде педагогикалық қорғау режимін сақтау;

– әртүрлі сенімдер мен көзқарастарға төзімділік танытады, білім беру үдерісіне қатысушылардың мәдени әртүрлілігіне ашықтық көрсетеді және инклюзивті білім беруге, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға қоғамның толерантты қатынасына ықпал етеді;

– белгіленген нысан бойынша есеп беру құжатнамасын жүргізеді [3,5].

2 Білім беру ұйымдарындағы педагог-ассистент қызметінің мазмұны

2.1 Педагог-ассистент қызметінің мақсаттары, бағыттары және принциптері

Педагог-ассистент оқу процесіне өз бетімен қатыса алмайтын, мінез-құлық, эмоционалдық және коммуникативті ерекшеліктері бар оқушыларға көмек көрсетеді. Өзіне-өзі агрессия көрсететін мінез-құлық бұзылыстары бар оқушыларға педагог-ассистенттің жеке сүйемелдеуі ұсынылады:

1) сабақта өзін-өзі ұстау ережелерін сақтай алмайтын: партада отыра алмайтын, бір орнында тұра алмайтын, сыныпта жүре беретін; мұғалімнің талаптарын орындамайтын;

2) оқушының не істеу керектігін түсінуі үшін мұғалімнің тұрақты жеке көмегі мен қолдауын қажет ететін, мұғалімнің фронтальды нұсқауларын және ауызша түсіндірмелерін қабылдау немесе түсіну қиындықтары бар;

3) сабақта өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бақылаудағы қиындықтары бар: оқушы сабаққа өзі дайындала алмайды, үлкендердің көмегінсіз сынып жұмысына қосылмайды, сынып тапсырмаларын орындамайды;

4) мінез-құлық және эмоционалдық бұзылыстары: оқушы дауыстап сөйлейді, себепсіз күледі, айғайлайды, жылайды, балалардың назарын аударады және сыныптың/топтың жұмысына кедергі жасайды; өзін-өзі және/немесе сыныптастарына, мұғалімдеріне, басқа адамдарға агрессия көрсетеді (ұру, тістеу, заттарды лақтыру және т.б.).

Мектепте педагог-ассистенттің көмегі уақытша – баланың сыныпта/топта өз бетінше білім алу қабілеті қалыптасқанға дейін немесе қарым-қатынас пен әлеуметтік өзара әрекеттесуінде тұрақты бұзылыстары бар балалар үшін тұрақты негізде ұсынылады. [5].

–
Педагог-ассистенттің қызметінің мақсаты: баланың мектеп жағдайына бейімделуіне және сабақта да, сабақтан тыс уақытта да мектеп ережелері мен талаптарын сақтауға, сабақта өз бетімен өнімді жұмыс істеуге үйрету.

Іс-әрекет мақсаты:

- оқушыға мектепте мінез-құлық ережелерін сақтауға үйрету;
- мұғаліммен және сыныптастарымен сабақта өнімді қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту;
- мектепте және сыныпта ересектердің арнайы қолдауынан тәуелсіз және дербес болу дағдыларын қалыптастыру.

Педагог-ассистент мұғалімге көмек көрсету қызметін де атқарады: оқу бағдарламасын бейімдеуге және жекелендіруге, қажетті оқыту әдістері мен тәсілдерін, арнайы оқу-дидактикалық құралдар мен материалдарды таңдауға және т.б. педагог-ассистент психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің кабинетінде де жеке сабақтар жүргізе алады [4].

Психофизикалық дамуы мен мінез-құлық бұзылыстары бар оқушыларға педагог-ассистент қызметін көрсету ПМПК ұсыныстары негізінде жүзеге асырылады. Мектепте қолдау қызметі өз шешімімен мінез-құлқында жеңіл ақаулары бар және сыныпқа бейімделу қиындығы бар оқушыларға бір тоқсан ішінде педагог-ассистент қызметін ұсына алады. Егер мұндай жеке көмекшінің көмегі одан әрі қамтамасыз етілсе, оқушы осы білім беру қажеттілігін растау үшін ПМПК-ға жіберіледі.

Педагог-ассистенттің көмегі психофизикалық дамуында бұзылысы бар балаларға (интеллектуалдық дамуында ауытқулар, ақыл-ой кемістігі және т.б.), сондай-ақ қалыпты дамуы бар балаларға, егер олардың мінез-құлқы мен қарым-қатынасында жоғарыда аталған проблемалар болса, ұсынылады. Ақыл-ойы бұзылған, есту, сөйлеу және т.б., мінез-құлқында бұзылысы жоқ оқушыларға педагог-ассистенттің көмегі тағайындалмайды.

Педагог-ассистент ұйымдастырады, бағыттайды, оқушыны оқу-тәрбие үрдісіне қосуға көмектеседі, жағымсыз мінез-құлықты түзетуге бағытталған жұмыс жасайды. Педагог-ассистент оқушының қолынан келетін нәрсені жасамауы керек, ол оқушының өз бетімен білім алуына көмектесуге ұмтылады, оқу дағдыларын өз бетімен меңгеруге үйретеді. Педагог-ассистент әрқашан оқушыға көрсетілетін қолдауды азайту үшін жұмыс істеуі керек, өйткені жеке қолдаудың негізгі және соңғы мақсаты оқушының сыныпта және мектепте толық тәуелсіздігі болып табылады.

Мектепте педагог-ассистенттің жеке көмегі тұрақты немесе уақытша негізде ұсынылады – баланың сыныпта/топта өз бетінше білім алу қабілеті дамығанға дейін немесе тұрақты негізде қарым-қатынас пен әлеуметтік өзара әрекеттесу бұзылыстары бар балалар үшін. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің шешімі негізінде әлеуметтік әрекеттерде (агрессия) көрінетін мінез-құлқының ауыр бұзылыстары бар оқушылардың ата-аналарына денсаулық сақтау ұйымында баламен психиатрдың кеңес алуы ұсынылады.

–
Мінез-құлық ерекшеліктері бар оқушылармен жұмыс істейтін педагог-ассистенттің арнайы дайындығы болуы керек (жоғары психологиялық немесе арнайы педагогикалық білім негізінде).

Педагог-ассистент өз жұмысында арнайы психологияның іргелі қағидаларын басшылыққа алады:

- ең жоғары тиімділік пен нәтижеге жету үшін психологиялық-педагогикалық іс-әрекеттердің біртұтас жиынтығын білдіретін күрделілік принципі;
- өзара әрекеттесуді көздейтін пәнаралық принципі және психологиялық-педагогикалық процеске қатысатын барлық мамандардың ынтымақтастығы, сондай-ақ ата-аналарды осы процеске тең құқылы серіктестер ретінде қосу;
 - мінез-құлық бұзылыстары бар оқушыларға/тәрбиеленушіге әлеуметтік қолайлы мінез-құлықтың белгілі бір дағдыларына жүйелі, мақсатты түрде оқытуды көздейтін жүйелілік принципі;
 - онтогенезде орын алатын белгілі бір спецификалық дағды дамуын ескеретін онтогенетикалық принцип;
 - балаға оның барлық жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, тұтас тұлға ретінде қарауды көздейтін жеке көзқарас принципі;
 - оқушының/тәрбиеленушінің белгілі бір дағдыларының қалыптасу деңгейіне байланысты психологиялық-педагогикалық түзетуді ұйымдастырудың әртүрлі әдістерін, тәсілдері мен формаларын қолдануды көздейтін сараланған тәсіл принципі[5].

2.2 Педагог-ассистенттің оқушылардың/тәрбиеленушілердің ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауы

Педагог-ассистенттің қызметі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі қызметінің жалпы алгоритмімен («12 қадам») анықталады [6]. Оқушыны сүйемелдеу процесі басқа мамандармен және ата-аналармен бірлесе отырып, педагог-ассистент жүзеге асыратын оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін тереңдетілген бағалау негізінде жоспарланады және жүзеге асырылады.

Педагог-ассистенттің мінез-құлқында бұзылысы бар оқушыны тереңдетіп тексеру (бағалау) алгоритмі бірнеше кезеңнен тұрады.:

1) Мінез-құлқында бұзылысы бар оқушы мектепке келе салысымен (баланың мектепте болуының бірінші аптасы) баланың ПМПК қорытындысы мен ұсыныстары зерттеледі. Баланың бойындағы бар мүмкіндіктерді, жағымды қасиеттерді және қиындықтарды анықтау үшін ата-аналар педагог-ассистентпен бастапқы кездесуге шақырылады (Қосымша А). Педагог-ассистент пен ата-ана арасындағы әңгімеге арналған сауалнама келесі ақпаратты жинауға мүмкіндік береді: баланың отбасындағы ата-анасымен және аға-әпкелерімен қарым-қатынасы, баланың қалауы, тәуелсіз деңгейі, мінез-құлық мәселесінің бар-жоғы және ата-ананың . онымен күресу үшін қалай әрекет ететіні.

–

Ата-анамен әңгімелесу кезінде педагог-ассистент бір мезгілде оқушының еркін іс-әрекетін бақылайды және «Еркін іс-әрекеттегі бақылау хаттамасын» толтырады (Қосымша Б). Бұл хаттаманы толтыру баланың бейтаныс ортада өзін қалай ұстайтынын, бейтаныс адамдармен қарым-қатынас жасайтынын, өтініш білдіретінін, назарын аударатынын, бейтаныс объектілерге танымдық қызығушылықты көрсететінін білуге мүмкіндік береді, сонымен қатар проблемалық мінез-құлықты көрсетеді.

2) Келесі кезеңде педагог-ассистент баланың мектепте болуының бірінші аптасында оқушыны сыныпта бақылайды және оқу іс-әрекеті мен мінез-құлқының ерекшеліктерін анықтайды, «Оқушыны сыныпта бақылау хаттамасына» мәліметтерді толтырады» (Қосымша В).

Педагог-ассистенттің сабақтағы бақылау хаттамасы 5 оқу күні ішінде математика, әліппе, орыс тілі, қазақ тілі, әдебиеттік оқу, дүние тану сияқты негізгі сабақтарда, сондай-ақ дене шынықтыру сабағында толтырылады. Сабақта педагог-ассистенттің бақылау хаттамасы келесі ақпаратты алуға мүмкіндік береді: баланың сабаққа дайындығы, мұғалім мен ассистенттің нұсқауларын орындауы, ұсынылған тапсырмаларды орындауы, үлкендердің көмегін қабылдауы, сыныптастарының сабаққа дайындалуын және оқу тапсырмасын орындауын бақылауы, іс-әрекеттерге, құрдастарына еліктеуі, көмек сұрауы және агрессивті мінез-құлық көрсетуі.

Егер оқушы сабақта жағымсыз мінез-құлық көрсетсе (мысалы, тапсырмаларды орындаудан бас тартса, айғайласа, сыныпты кезіп жүрсе және т.б.), онда педагог-ассистент мұндай мінез-құлық ерекшеліктерін No1 және № 2 (Қосымша Д) жағымсыз мінез-құлықты бақылау хаттамаларын толтырады. Басқа жағдайларда жағымсыз (проблемалық) мінез-құлық хаттамалары толтырылмайды.

Бақылау нәтижелері бойынша жағымсыз мінез-құлық көріністерінің белгілі бір себептерін анықтау мақсатында ата-аналарға сауалнама әзірленеді. Мысалы, егер педагог-ассистент сабақта агрессия көріністерін анықтаса, онда ата-аналардан агрессивті мінез-құлықтың ерекшеліктері туралы егжей-тегжейлі сұралады: не себепті тудындайды, ол қандай жағдайда көрінеді және т.б..

3) Әрі қарай бақылау, сұхбат, ата-аналардан алынған сауалнама және тереңдетілген тексеру нәтижесінде алынған мәліметтерді жалпылау жүргізіледі. Жағымсыз мінез-құлықты тудыратын себептер мен факторлар нақтыланады.

Бақылау кезінде баланың мінез-құлқындағы анықталған проблемалар «Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырысына оқушыға педагог-ассистенттің тұжырымдамасы» (Қосымша Г) жазылады.

4) Қолдау қызметінің басқа мамандарымен бірлесе отырып, білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктері бойынша талқылау жүргізіледі және психологиялық-педагогикалық қолдаудың мазмұны анықталады. Педагог-ассистент көрсететін көмектің нысаны, қарқындылығы және ұзақтығы туралы шешім қабылданады. Жеке қолдаудың мөлшері анықталады: толық (педагог-ассистент оқушының мектепте болған уақытында – барлық сабақтарда, үзілістерде және мектеп қызметінің басқа түрлерінде толық бірге жүреді); толық емес немесе жартылай педагог-ассистент сүйемелдеуі тек сабақтың бір бөлігінде, не жеке сабақтарда немесе тек үзіліс кезінде қажет.

Егер оқушы мінез-құлқындағы бұзылыстарға байланысты жалпы білім беретін сыныпта ұзақ уақыт отыра алмаса (мысалы, сабаққа кедергі келтірсе немесе сыныптағы басқа балалармен жиі төбелессе, басқаларды мазалап, қатты айғайласа және т.б.), мінез-құлықты түзетуде белгілі бір мерзім ішінде бала сабаққа қатыстырылмай (жеке бағдарламада көрсетіледі), жеке жұмыстың қажеттілігі туындайды. Бұл кезеңде педагог-ассистент оқу пәндері бойынша оқушымен жеке сабақтар жүргізеді. Белгіленген тәртіппен

[5] анықталған оқу жоспарларының мазмұнын бейімдеу немесе даралау қажет болған жағдайда, арнайы педагог, сынып жетекшісімен, педагог-ассистентпен бірлесіп, педагогикалық диагностика негізінде бағдарламаларды бейімдейді немесе негізгі пәндер бойынша жеке оқу жоспарларын жасайды. Арнайы педагог педагог-ассистентке кеңес береді, оған жұмыстың әдістері мен тәсілдерін, дидактикалық материалды таңдау бойынша ұсыныстар береді, жеке сабақтарда жұмысты бақылайды. Педагог-ассистент жеке сабақ жоспарын жасайды, олар бойынша оқу сабақтарын жүргізеді және оқу материалын меңгерудің табыстылығын, оқушының мінез-құлқының ерекшеліктерін белгілеп отырады. (Қосымша Г).

5) Ата-аналармен сауалнаманы, оқушыны еркін іс-әрекетте және сабақта бақылау хаттамаларын талдағаннан кейін педагог-ассистент психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарымен бірлесе отырып, бір тоқсанға оқушыларды қолдау бағдарламасын жасайды. Қолдау бағдарламасы сыныпта және сабақтан тыс жұмыстар кезінде қоғамға қолайлы мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру, коммуникативті дағдылар, оқу-танымдық іс-әрекеттің құрамдас бөліктерін қалыптастыру, оқу ортасын бейімдеу бөлімдерін қамтуы керек (Қосымша Ж).

Оқушымен жұмыс бағдарламасын құрастыру алгоритмі

Педагог-ассистенттің басты мақсаты – өзімен бірге жүретін оқушының сабақта табысты болуы. Педагог-ассистент қолдау бағдарламасын құрастыру үшін ең маңызды ақпаратты сыныптағы оқушыны бақылау хаттамасынан алады. 5 оқу күнінде толтырылған сабақтағы бақылауының барлық хаттамалары талданады. «Жоқ» немесе «кейде» бағанындағы деректер дағдының қалыптаспағанын білуге мүмкіндік береді. Қалыптастырылмаған дағдылар қолдау бағдарламасына күтілетін нәтижелер мақсаты ретінде беріледі. Тоқсанның соңында бақылау қайталанып, хаттамалар толтырылады. Егер дағды осы тоқсанда қалыптаспаған болса, онда ол келесі тоқсанға көшіріледі.

Қолдау бағдарламасы ынталандырушы, рефлексиялық және бағалау мақсаттарын қамтиды, оларды оқушылардың оқу әрекетін ұйымдастыру әдістері мен тәсілдерінен, проблемалық мінез-құлықпен жұмыс істеу әдістерінен алуға болады. Ол сондай-ақ оқу ортасының бейімделуін, атап айтқанда көрнекі тірек нұсқауларды қолдануды сипаттайды.

Педагог-ассистент психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің жеке бағдарламасын дайындауға қатысады (форма 5 [7]).

Мінез-құлқында бұзылысы бар оқушыны зерттеу (тексеру) алгоритмінің барлық кезеңдері аяқталғаннан кейін педагог-ассистент әзірленген бағдарлама бойынша оқушыны сүйемелдеуге кіріседі.

Кейбір оқушылар оқуын жалпы білім беретін сыныпта бірден бастауы мүмкін, ал кейбірі жалпы білім беретін сыныптардағы жұмысқа бірте-бірте қосылады. Бұл оқушылардың әрқайсысының нақты мүмкіндіктері мен бағдарламалық мақсаттарына байланысты.

Мінез-құлқында бұзылысы бар оқушының жалпы білім беретін сыныпта сабаққа қатысуға дайын болу критерийлері:

- оқушы ересек адамның (мұғалім, педагог-ассистент) нұсқауларын 80% жағдайда орындайды;
- оқушы оқу процесінде кемінде 15 минут кедергі келтіретін мінез-құлық көрсетпейді;
- оқушы адекватты түрде мұғалімнің назарын аудара алады (өтініш білдіру, көмек сұрау, өз қалауын ауызша немесе баламалы коммуникация жүйесі арқылы білдіру);
- оқушы келісім мен бас тартуды адекватты түрде айта алады;
- оқушы басқаларға немесе өзіне зиян келтіруі мүмкін мінез-құлық көрсетпейді.

Егер мінез-құлқында бұзылысы бар оқушы жоғарыда аталған критерийлерге сәйкес жалпы білім беретін сыныптағы сабақтарға қатысуға дайын болмаса, онда психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде бастапқыда баламен қажетті функционалдық дағдыларды қалыптастыру үшін жеке жұмыс жүргізіледі.

Педагог-ассистенттің оқушымен жүргізетін жеке жұмысының мазмұны:

1) Мінез-құлқында бұзылысы бар оқушы жалпы білім беретін сыныптағы сабақтарға қатысуға дайын болмаса, онда оқушы оқу уақытының 100% психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде өткізеді, онда педагог-ассистент пәндер бойынша оқушымен жеке сабақтар өткізеді. Бұл кезеңде педагог-ассистент психологпен бірлесе отырып, баланың жағымсыз мінез-құлқын жеңу үшін жұмыс жасайды. Жеке сабақтарда педагог-ассистент:

- оқушымен сенімді қарым-қатынас орнатады;
- ересек адамның нұсқауын орындауға үйретеді;
- педагог-ассистент кеңестерін қабылдауға, мадақтауға, педагог-ассистенттің іс-әрекетіне еліктеуге үйретеді;
- педагог-ассистентпен бірге тапсырмаларды орындау, одан кейін аздаған көмек және ең соңында өз бетінше орындау қабілетін қалыптастырады;
- табандылық, мақсатты түрде орындау және тапсырмалардың сәттілігін бақылау қабілетін дамытады;
- оқушының жағымсыз қылықтарының жиілігін азайтуға ұмтылады (қолайлы мінез-құлықты күшейту және жағымсыз мінез-құлықты елемей);

Қойылған мақсатты күтілетін нәтижелерге қол жеткізгеннен кейін педагог-ассистент оқушыға жеке сабақтарда алған әлеуметтік қолайлы мінез-құлық дағдыларын жалпы сыныпта қолдануға көмектеседі. Оқушының жалпы сыныпқа ауысуы жалпы сыныпта өткізетін уақытын бірте-бірте ұлғайта отырып, жүйелі түрде жүзеге асырады.

2) Оқушы педагог-ассистенттің қарапайым нұсқауларын орындай бастағанда, оның іс-әрекетіне еліктеп, 5-10 минут ішінде проблемалық мінез-құлық танытпаса, онда оқушыны жалпы сыныптағы кейбір сабақтарға қосуға болады (жалпы оқыту уақытының 20%), жалпы оқу уақытының 80% оқушы психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде болады.

Педагог-ассистент бұл кезеңде:

- сыныптағы сабақтарда өзін-өзі ұстау және бағыну дағдыларын нығайтады;
- жол берілмейтін мінез-құлықты жою бойынша жұмысты жалғастырады;
- баланың мінез-құлқын бақылайды: мектеп кеңістігінде және үзіліс кезінде; сыныптастарымен қарым-қатынас жасау.

Бұл кезеңде мінез-құлқында бұзылысы бар оқушы педагог-ассистентпен бірге қысқа мерзімге – 5-10 минут үзілісте, асханада, серуендеуде, музыка және дене шынықтыру сабағына келеді. Педагог-ассистент балаға құрбыларынан көмек сұрауға жағдай жасайды. Сыныптастарымен қарым-қатынас орнатуды жеңілдету үшін үзіліс кезінде педагог-ассистент ойындар ұйымдастырады, біз оқушылармен бірге ойнаймыз, сүйемелдейтін оқушымызды қолдап, көмектесеміз. Содан кейін аудиторияға кететін уақыт пен оқу пәндерінің тізімі біртіндеп артады.

3) Оқушы өзінің мінез-құлқын бақылауға тырысып, балалардың арасында болып, олардың әрекеттеріне еліктей алатын болса, онда оқушы жалпы оқу уақытының 50% психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде өткізеді.

Осы кезеңде педагог-ассистент мінез-құлқында бұзылысы бар оқушыға сабақ береді:

- сынып жетекшісімен қарым-қатынас орнату: оның нұсқаулары мен оқушыға жеке берілген өтініштерін қабылдау;
- мұғалімнің барлық оқушыларға арналған фронтальды нұсқауларын орындау;
- сыныптастарымен қарым-қатынас орнату;
- педагог-ассистентке шаршағанын немесе қалжырағанын, өз жағдайы туралы хабардар ету, педагог-ассистент оқушының демалуын қамтамасыз ету, психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетіне бару.

4) Білім алушы жоғарыда айтылғандарға сәйкес жалпы білім беретін сыныптағы сабақтарға қатысуға дайын болған кезде («Мінез-құлқында бұзылысы бар оқушының жалпы білім беретін сыныптағы сабақтарға қатысуға дайындығының критерийлерін қараңыз»), онда білім алушы жалпы оқу уақытының 100% сыныпта өткізеді. Психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде оқушы қажет болған жағдайда оқу бағдарламасын меңгерудегі қиындықтарды жеңу үшін жеке сабақтарға келеді.

Бұл кезеңде әлеуметтік дағдылар қалыптасады: құрдастарымен, үлкендермен қарым-қатынас, қоғамдық орындарда өзін-өзі ұстау дағдылары, мәдени-гигиеналық дағдылар. Педагог-ассистенттің мақсаты – баланы дербестікке жетелеу.

Жалпы сыныптағы сабақта мінез-құлқында бұзылысы бар оқушыны жеке сүйемелдеу кезінде педагог-ассистент келесі мақсаттарға жету үшін жұмыс істейді:

- баланың сабақтағы тәртібін ұйымдастыру: сабақта өзін-өзі ұстау ережелерін сақтау;
- оқушыда мектеп дағдыларын қалыптастыру: сабаққа дайындалу (қажетті дәптер, оқулықтар, оқу құралдарын алу және қажет еместерін сөмкесіне салу), дәптерде, оқулықта бағдар жасай алу және т.б.;
- баланы сабақтың жұмыс түрлеріне қатыстыру: қол көтеру, мұғалім сұраса орнынан тұру, сынып жұмысын қадағалау, топтық жұмысқа қосылу;
- баламен жұмыс істеуге мұғалімнің қатысуы: балаға жақындау, қажет болса, көмектесу, балаға қолдау көрсету (мадақтау), жауап алу үшін сұрау немесе тақтаға шақыру (бастапқыда педагог-ассистент баланың дайын мұғалімге білдіріп отырады).

Келесі қадам осындай дәйекті нұсқалармен жүзеге асырылатын оқушыны жеке қолдауға педагог-ассистент көмегін азайту болуы керек:

- толық қолдау – педагог-ассистент барлық сабақтарда баламен бір партада отырып, көмек көрсетеді;
- бірте-бірте алшақтау – оқушы өз партасында жұмыс істейді, педагог-ассистент оқушының артында отырады, қажет болған жағдайда ұйымдастырушы және бағыттаушы көмек көрсетеді. Кейін оқушы дербестік дағдыларын меңгергендіктен, педагог-ассистент тек жеке сабақтарда ғана қатыса алады;
- сыныпта өзіндік жұмыс – оқушы педагог-ассистенттің көмегінсіз партада өз бетімен жұмыс істейді.

Болашақта педагог-ассистент балалардың қажеттіліктері мен психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мақсатына байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде баламен жеке дамыту жұмыстарын жүргізеді және мұғалімге сыныпта ЕББҚ бар балаларды оқытуда көмектеседі.

2.3 Оқушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдері

Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу кезінде әртүрлі заманауи әдістер мен тәсілдерді, соның ішінде қолданбалы мінез-құлықты талдау стратегиялары мен әдістерін қолдануға болады. Бұл әдістер оқу мотивациясын дамытуға және оқу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

1) Мотивация немесе күйшейту.

Мотивация - бұл біздің күнделікті әрекеттерімізді басқаратын ең маңызды ынталандыру. Мінез-құлықтың пайда болуы үшін мотивация болуы керек.

Қандай мотивациялық операциялар мінез-құлыққа әсер ететінін біле отырып, біз өз әрекеттерімізді баламен жұмыс істеу кезінде қажетті мінез-құлықты күшейтетіндей өзгерте

аламыз. Тапсырманы орындауды марапаттаумен үйлестіре отырып, біз баланың берілген тапсырманы орындауға деген ынтасын арттыра аламыз. Ол бала үшін жағымды нәрсеге әкелетін оқиға ретінде мәнге ие болады..

Тапсырма орындауда қалаған мінез-құлыққа жету үшін біз әртүрлі марапаттарды қолданамыз. Сыйақы - бұл мінез-құлықты қадағалайтын және болашақта осы мінез-құлықтың пайда болу санын көбейтетін оқиға (басқалардың реакциясы, құнды нәрсе алу, кейбір әрекетке қол жеткізу). Болашақта мінез-құлық жиілігін, мінез-құлықтың ұзақтығы мен қарқындылығын және ұқсас жағдайларда мінез-құлықтың қайталану ықтималдығын арттырады.

Оқушылардың сыйақыларын анықтау үшін ата-аналармен сауалнама жүргізу қажет. Ата-аналармен сауалнама жүргізу үшін, сіз ата-аналарға әртүрлі ықтимал сыйақыларға назар аударуға көмектесетін дайын сауалнама пайдалана аласыз. Бұл сауалнама келесі сұрақтарды қамтуы мүмкін:

- Бала қандай тағамды жақсы көреді?
- Қандай ойыншықтарды жақсы көреді?
- Бала видео көргенді ұнатады ма? Ұнатса, қандай?
- Бала музыка тыңдағанды жақсу көреді ме? Жақсы көрсе, қандай?
- Қандай ойындарды ойнағанды жақсы көреді?
- Бос уақытында немен айналысқанды жақсы көреді?
- Қандай белсенді ойындарды жақсы көреді?

Ата-аналармен сұхбаттасудан басқа, оқушының еркін мінез-құлық жағдайында әртүрлі ынталандырулармен байланысты әрекеттерді қалай жасайтынын немесе қалай сөйлесетінін бақылау арқылы марапаттау туралы көптеген идеяларды алуға болады. Оқушының белгілі бір әрекетке бөлетін жалпы уақыт ұзақтығы жазылады. Белсенділік неғұрлым ұзағырақ болса, соғұрлым ол қолайлы ынталандыру болуы мүмкін.

Педагог-ассистент марапаттың әлі жұмыс істеп тұрғанына немесе баланың қалауы өзгергеніне сенімді болуы үшін сыйақыларды іздеу жүйелі түрде жүргізуі керек. Сыйақылар баланың қызығушылығына, бейімділігіне, қажеттіліктеріне қарай жеке таңдалады, сол себепті ол баланы ересектердің кез келген талаптарын орындауға ынталандырады [8]. Ата-аналармен әңгімелесу кезінде біз баланың нені көбірек ұнататынын анықтаймыз, сонымен қатар баланы еркін іс-әрекетте бақылаймыз.

Ынталандырғыштар мынадай бола алады:

- тағамдық: баланың жақсы көретін тәттілері (печенье, кәмпит, жеміс т.б.);
- заттық: ойыншықтар, сенсорлы заттар, кітап, гаджеттер т.б.;
- жақсы көретін іс-әрекет – ойын, сурет салу, илеу, сенсорлы әсер алу т.б.

– әлеуметтік – құптарлық ым-ишарат және қимыл, жымию, сөзбен құптау және мақтау.

Марапаттау әрқашан қалаған мінез-құлықтан кейін бірден орындалуы керек (тапсырманы орындап, 10 минут тыныш отырды және тұрмады және т.б.), өйткені олар қалаған мінез-құлықты нығайтуға қызмет етеді.

Болашақта педагог-ассистент күшейтудің таңбалауыш жүйесін (жетон) қолдана отырып, қалаған мінез-құлықты нығайтуға кіріседі.

2) Ынталандырудың жетондық жүйесі.

Жетондық күшейту жүйесі оң күшейту принципін және қашықтан күшейтуді және жалпылама күшейтуді қолдану принципін қолданатын стратегия болып табылады. Жетон жағымды мінез-құлық үшін ұсынылатын кез келген нысан (тиын, жапсырма, сурет, магнит және т.б.) болуы мүмкін. Белгілі бір мінез-құлық, біз қолдағымыз келетін белгілі бір реакция күшейтіледі. Әрбір әрекетке белгі беріледі. Бала жетондардың алдын ала белгіленген санын жинағаннан кейін, оларды сыйақыға айырбастауға болады (мысалы, кәмпит, ойыншық немесе бірлескен ойын).

Жетонды күшейту жүйесін қолдану кезеңдері:

1. Жетондарды таңдау.
2. Мақсатты мінез-құлық пен ережелерді анықтау.
3. Айырбасталатын сыйақыны іріктеу.
4. «Айырбастау курсы» анықтау.
5. Айырбастау тәртібі мен уақытын белгілеу.
6. Жүйені сынақтан өткізу.

3) Көмек.

Көмек жаңа дағдыларды үйрену кезінде және бұрыннан игерілген дағдыларды сақтау үшін қолданылады. Көмек балаға одан не күтілетінін түсінуге көмектеседі, балаға дұрыс жауапты таңдауға көмектеседі. Көмек ерекше қажеттіліктері бар адамдар мен қалыпты балаларды оқытуда бірдей пайдалы болуы мүмкін.

Күнделікті өмірден мысалдар: жиһаз құрастыру нұсқаулары, компьютерге бағдарлама орнату, тағам дайындау рецептері және т.б..

Көмектің екі түрі бар, мінез-құлық тарапынан (реакциялы көмек) және нұсқау тарапынан (стимулдық көмек).

Реакциялы көмек (мінез-құлық тарапынан) нұсқауға жауап берудегі көмекші құрал болып табылады. Ол: физикалық (толық, жартылай), вербальды (ауызша, дауыссыз - суреттер, белгілер, жазбаша сөздер, ым-ишара), модельдеу болуы мүмкін.

Физикалық көмек – оқушыны мақсатты іс-әрекет барысында бағыттау үшін оқытушының денесімен түйісу арқылы жүзеге асады. Мысалы, мұғалім оқушыдан «Қол шапалақта» деп сұрайды. Содан кейін мұғалім оқушының қолын өз қолымен ұстап, қол соғуға көмектеседі.

Жартылай физикалық көмек. Мұғалім оқушыға мақсатты іс-әрекеттің бір бөлігіне бағыт-бағдар беріп, оған белгілі бір көмек көрсетеді. Мысалы, мұғалім оқушыдан «Қол шапалақта» деп нұсқау береді. Содан кейін ол оқушының екі қолын жеңіл түртіп, оқушының қолдарын бір-біріне қарай итеру арқылы балаға белгі береді.

Толық ауызша көмек. Мұғалім оқушыға жаңа қойылған сұраққа толық ауызша жауап беруге көмектеседі. Мысалы, мұғалім оқушыдан «Бейсенбіден кейін қай күн келеді?» деп сұрайды, содан кейін балаға «Жұма» деп өзі жауап береді.

Жартылай ауызша көмек. Мұғалім оқушыға қойылған сұраққа жауаптың бір бөлігін айтып көмек береді немесе жай ғана бірінші «фонеманы» немесе дыбысты айтады. Мысалы, мұғалім баладан «Бейсенбіден кейін қандай күн келеді?» деп сұрайды, содан кейін балаға «Жұ...» деп бастапқы буында айтып көмек береді.

Мәтіндік немесе жазбаша көмек. Тізім немесе жазбаша нұсқаудың басқа түрі ретінде ұйымдастырылуы мүмкін. Мысалы, мұғалім оқушыдан «Күнделікті тапсырмаларды орында» деп нұсқау береді. Содан кейін мұғалім балаға орындауға болатын тапсырмалардың жазбаша бақылау тізімін беру арқылы балаға көмектеседі.

Визуалды көмек. Визуалды көмек бейнелерді, фотосуреттерді немесе қағаздағы, тақтадағы немесе электронды құрылғыдағы сызбаларды қамтуы мүмкін. Мысалы, нұсқаушы оқушыдан «қол шапалақта» деп нұсқау береді, содан кейін адамның алақан соғып жатқаны туралы бейнежазбаны көрсету арқылы көмек береді».

Стимулды көмек (нұсқаулы тарапынан) әдетте құралды түзету немесе дұрыс жауапқа қол жеткізу үшін нұсқаулықтың өзін өзгерту болып табылады. Мысалы: материалдың орналасуы; нұсқаулықта арнайы сөздер, картаны қосымша ынталандырумен кодтау (бұл әдіс қолдануға кеңес берілмейді, өйткені бұл жерде күшті тәуелділік қалыптасады және бұл көмектен кету жолдары жоқ).

Позициялық көмек. Көмектің бұл түрі нұсқаушы дұрыс жауап беру үшін нысанды оқушыға жақынырақ орналастырады деп болжайды. Мысал: нұсқаушы балаға үш затты көрсетеді - доп, аяқ киім және алма - содан кейін оқушыдан: «Осының қайсысын жейсің, көрсетші?» деп сұрайды. Нұсқаушы алманы оқушыға ең жақын орналастырады.

Толық физикалық көмек көмектердің ең күштісі болып табылатынын көрсететін нақты қарқындылық шкаласы бар.

Көмек қарқындылығы:

1. Толық физикалық көмекі: «қолдың үстінде қол», баланың орнына әрекеттерді орындау
2. Жартылай физикалық көмек: кейбір әрекеттер әлі де «қолдың үстінде қол» режимде орындалады, бірақ балаға кейбір нәрселерді өз бетімен орындауға рұқсат етіледі.
3. Толық ауызша көмек: жоғарыдағы сұрақтағыдай не айту және не істеу керектігін ұсыну.

4. Жартылай ауызша көмек: жауап толық емес, оның бір бөлігін ғана айтып көмектесу.

5. Ым-ишаратты көмек: дұрыс жауапқа ым немесе нұсқау.

Физикалық көмек қарқындылығы:

1. Толық физикалық көмек: оқушының қолымен қажетті әрекетті жасау.
2. Білек деңгейінде жартылай көмек: қолды дұрыс бағыттау үшін білекті ұстау.
3. Шынтақ деңгейінде жартылай көмек: бүкіл қолды бағыттау үшін шынтақтан ұстау.

4. Иық деңгейінде жартылай көмек: қозғалысты бастау үшін иықты түрту.

Тапсырмаға байланысты физикалық көмек қарқындылығының төмендеуі немесе қарқындылығының жоғарылауы мүмкін. Бір тапсырмада біз балаға толық физикалық көмектен (1-ден 4-ке дейін) бастаймыз және бала нұсқауларды өз бетімен орындай бастағаннан кейін оны біртіндеп иық деңгейінде жартылай физикалық көмекке дейін апара аламыз. Ал басқа тапсырмаларда кері қарқындылықты (4-тен 1-ге дейін) ұстануға болады, яғни көмектің қарқындылығын арттыру. Бірінші кезде балаға тапсырманы өз бетінше орындауға мүмкіндік береміз, егер ол өз бетімен орындамаса ғана, балаға көмек қарқындылығын арттыру арқылы көмектеміз.

Ауызша көмек қарқындылығы.

1. Толық жауапты айта отырып, бала мұғалімнің айтқанын қайталайды.

2. Жауаптың бір бөлігін айта отырып, бала мұғалімнің айтқанын қайталайды, содан кейін өзі аяқтайды. Бұл көмекті сөз тіркесінің бөлігіне, буынға, бірінші дыбысқа бөлуге болады.

Көмек әрқашан уақытша көмек болып табылады, оны қажет болған кезде ғана пайдалану керек (көмек уақытында жойылмаса, онда адамда көмекке тәуелділік пайда болады). Көмектен құтылудың немесе көмектің қарқындылығын азайтудың бірнеше жолы бар.

1. Біз алдымен толық физикалық көмекті, содан кейін жартылай физикалық көмекті, содан кейін біз көрсетілімді (моделдеу) қолданамыз, содан кейін сөздік, жартылай сөздік көмегін, содан кейін ым-ишараны қолданамыз және ең соңында біз көмексіз табиғи ынталандыруға көшеміз.

2. Көмек кері реттілікпен ұлғаяды: алдымен біз ең кіші көмекті қолданамыз және көмек деңгейін бірте-бірте арттырамыз (көмексіз табиғи ынталандыру - ым-ишара - жартылай сөздік - сөздік - модельдеу - жартылай физикалық - физикалық).

3. Уақытты кешіктіру. Біз көмектің негізгі түрін таңдаймыз, ол көмекті кешіктірудің барлық қадамдарында бірдей емес (мысалы, физикалық). Біз тұрақты уақыт кідірісімен (мысалы, 3 секунд) немесе уақытты ұлғайтумен (0 секунд, 2 секунд, 3 секунд, 4 секунд кешігу, өздігінен жауап беру) қолдануға кеңес береміз.

4. Стимулдың сандық сипаттамаларының біртіндеп өзгеруі: жақындау қашықтығын немесе ерекшеленетін ынталандыру өлшемін немесе көмектің орналасу орнын өзгерту).

5. Стимулдың пішінін өзгерту: берілген стимулдың жарықтығын, пішінін, өлшемін өзгертеміз (мысалы, заттың суреті).

4) Жеке блоктармен оқыту.

Жеке блоктармен оқыту әдісі (ДТТ) – нұсқау бірлігі бір блок болатын әдіс. Блок нұсқаудан, реакциядан (оқушының жауабы) және мұқият құрылған жоспар бойынша нәтижеден және келесі нұсқаудың алдындағы үзілістен тұрады. АВА нұсқаушысы нұсқаудың сәтті орындалуын марапаттайды, ал орындалмаған жағдайда қатені түзету процедурасын қолданады. Дағдыны меңгеру кезеңінде блокқа көмек көрсету әдісі кіреді. Жаттығу кезінде бір блок бірнеше рет қатарынан қайталанады.

Бұл әдіс сөйлеу және әлеуметтік қызметінде қиындықтары бар оқушылар үшін ең қолайлы, жаңа дағдыларды үйрету үшін тиімді.

Жаттығу блогы толық бірлік (басы мен соңы бар буын) деп саналады. Балаға материал ұсынылады, белгілі бір нұсқау беріледі, дұрыс емес реакция немесе дұрыс реакцияны күшейту (мадақтау) жағдайында кеңестер беріледі. Бұл процесс жеке сессия кезінде қайта-қайта қайталанады. Барлығы жылдам қарқынмен жүруі керек, ал педагог-ассистент оқу блоктарының әрқайсысын аяқтағаннан кейін оның есебін жүргізуі керек. Әрбір оқу блогы оқу мүмкіндігі болып табылады, ал блоктық сессияның мақсаты балаға нақты дағдыларды үйрету үшін жүздеген оқу мүмкіндіктерін беру болып табылады.

5) Қатесіз оқыту.

Қатесіз оқыту немесе қате жібертпей оқыту - бұл нақты және жалғыз дұрыс жауапты анықтау үшін нақты нұсқауды және нақты деңгейдегі көмекті қамтитын оқыту процедурасы. Бұл әдісте педагог-ассистент баламен жұмыс жасағанда шкала бойынша күшті көмектен әлсізге қарай жылжиды. Бұл жағдайда нұсқау берілгеннен кейін бірден баланың қателесу мүмкіндігі болмайтындай түрде беріледі. Көмектің бұл түрін «бір мезгілдік көмек» деп те атауға болады. Бұл жағдайда бала 100% нұсқауларды орындағаннан кейін сыйақы алады. Бұл әдіс баланың мотивациясына жақсы әсер ететін баланың табысының жоғары деңгейін жасауға мүмкіндік береді деп саналады.

Ынталандырғыш ретінде мына нәрселерді қолдануға болады: мақтау, ойыншық, печенье, сүйікті іс-әрекетімен айналысы, мысалы: серуендеу немесе сүйікті мультфильмнен үзінді көру.

Мысалы: мұғалім оқушының алдындағы үстелге үш фигураны қояды: шаршы, үшбұрыш және шеңбер.

Мұғалім: шаршыны көрсет (анық, нақты, нұсқау).

Мұғалім саусағымен дұрыс жауапты нұсқайды (ым-ишарат көмегі).

Оқушы шаршыны көрсетеді.

Мұғалім оқушыны мақтайды: «Жарайсың, тамаша!»

6) Қадамдық оқыту.

Қадамдық оқыту әдісі әдетте өзін-өзі күту және гигиена дағдыларын, әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын, ойын дағдыларын және бос уақытты басқаруды дамыту үшін қолданылады.

Бұл әдісте күрделі мінез-құлық қарапайым дағдылардың дәйекті жиынтығына (тізбегі) ыдырайды. Үлкен дағдыны кішігірім дағдыларға бөлу үшін тапсырма алгоритмін пайдалану қажет.

Тапсырма алгоритмі – күрделі тапсырманы шағын қадамдар немесе әрекеттер тізбегіне бөлу. Кейбір балалар үшін ең қарапайым күнделікті тапсырмалардың өзі қиын болуы мүмкін.

Мәселені талдаудың үш жолы бар:

– Педагог-ассистент құзыретті тұлғаның (мысалы, сынып жетекшісі) тапсырманы орындауын бақылайды және олардың әрбір орындаған қадамын жазып алады;

– педагог-ассистент басқа адаммен осы немесе басқа тапсырманың қандай қадамдарды қамтитынын сөйлеседі;

– педагог-ассистент тапсырманы өзі орындайды және оның қандай әрекеттерден тұратынын белгілейді.

Оқушыға ұсынылатын тапсырма бастапқыда көптеген егжей-тегжейлі қадамдарға бөлінуі мүмкін немесе 4-5 қадамнан тұратын тізбектен тұруы мүмкін. Ол мынаған байланысты:

– күрделі мінез-құлық құрылымдары;

– оқушының әрекет ету деңгейі;

– тізбектің әрбір жеке қадамында жылдам әрекеттің болуы.

Тура тізбектер әдісі тест тапсырманың бастапқы қадамдарында дағдының болуы және кейінгі дағдыларда қиындық көрсеткенде қолданылады. Ересек адам тапсырманы өз бетінше бастауға мүмкіндік береді. Ол оқушының тізбекте қиындық көрген қадамынан бастап ым-ишара және физикалық көмектерді көрсету арқылы араласады.

Кері тізбектер тест тапсырманың соңғы сатыларында дағдының және басында қиындық бар екенін көрсеткенде қолданылады. Ересек адам тапсырманы өз бетінше орындауға мүмкіндік береді. Ол бастапқы қадамдарда ым мен физикалық көмекті қолданады. [9].

7) Шынайы ортада оқыту.

Балалар кейде белсенді мінез-құлықты көрсету қажеттілігінде елеулі қиындықтарға тап болады. Табиғи жағдайда оқыту әдісі баланы коммуникативті бастаманы «дұрыс» көрсетуге немесе баланың қазіргі кездегі бастамалық мінез-құлықтың көрінісін жақсартуға,

күрделендіруге үйретуге мүмкіндік береді. Күнделікті жағдайларда және оқу тапсырмаларын әзірлеу кезінде оқыту баланың кез келген бастамалық пікірін сапалы түрде күшейтеді: егер бала сөйлей алса, бірақ сөйлеуді қажетін сұрау үшін қолданбаса, сыбырлап сөйлесе, анық емес, бір буынды және т.б..

Оқыту үшін бала объектіге/іс-әрекетке шынымен қызығушылық танытатын және оны алуға ұмтылатын жағдайлар таңдалады. Немесе кез келгеннен істен бас тарту, қаламау: «Мен қаламаймын!», «Мені жібер!»

8) Визуалды көмек түрлері.

Визуалды қолдау - бұл сөйлеу тілін түсіну және қолдануда қиындықтар бар балаға ақпаратты жеткізу үшін оқушыны немесе басқа көрнекі заттарды пайдалану. Көрнекі қолдау ретінде фотосуреттер, сызбалар, үш өлшемді нысандар, жазбаша сөздер немесе жазбаша тізімдер пайдаланылуы мүмкін. [10].

Визуалды кесте - бұл бір күн бойы немесе бір сабақ немесе оқиға кезінде не болатынын көрнекі түрде көрсету. Визуалды кесте оқушының суреттің қандай түрін жақсы танитынына байланысты әр оқушыға жеке дайындалады. Кестедегі иллюстрациялар ретінде оқушы орындаған әрекеттердің фотосуреттерін де, схемалық суреттерді де пайдалануға болады. Оқи алатын және оқығанын түсінетін оқушы үшін жазбаша кестені пайдалануға болады.

Визуалды ережелер мен нұсқаулар - бұл белгілі бір жағдайдағы мінез-құлық ережелерінің көрнекі көрінісі және балаға не істеу керектігін айту тәсілі, мысалы, күту керек болған жағдайда қолдану тиімді.

2.4. Оқушылардың/тәрбиеленушінің проблемалық мінез-құлқын жеңу

Проблемалық (жағымсыз) мінез-құлық – баланың қарым-қатынасы мен тәрбиесіне кедергі келтіретін, балаға және басқаларға қауіп төндіретін, мектепке бейімделу процесіне кедергі келтіретін, баланың балабақшаға немесе мектепке енудің қиындататын мінез-құлықтың әлеуметтік қолайсыз түрі.

Ең жиі кездесетін жағымсыз әрекеттер:

агрессия, өз-өзіне агрессия, ашуланшақтық, қашу, мүлікке зиян келтіру, қоғамға ұнамсыз мінез-құлық, тиімді оқуға қажетті реакциялардың болмауы [11].

Кез келген мінез-құлық жеке, белгілі бір себебі бар және уақыт өте өзгереді. Сондықтан жағымсыз мінез-құлықты түзету жұмыстарын бастамас бұрын, мұндай мінез-құлықтың себебін талдап, түсіну керек.

Проблемалық мінез-құлықты түзету бірнеше кезеңнен тұрады:

- талдау және түзету үшін проблемалық мінез-құлықты таңдау;
- проблемалық мінез-құлықтың нақты сипаттамасы;
- проблемалық мінез-құлықты функционалдық бағалау;

- мінез-құлықты түзету жоспарын әзірлеу және енгізу;
- мониторинг;
- меңгерілген мінез-құлықты генерализациялау (қорытындылау);
- жоспарға өзгерістер енгізу немесе бағдарламаны аяқтау.

1) Жоспарға өзгерістер енгізу немесе бағдарламаны аяқтау.

Жағымсыз мінез-құлықты түзету үшін, ең алдымен, баланың өміріне қауіп төндіретін мінез-құлықты, дағдыларды меңгеру процесін қиындататын және отбасының немесе баланың өзінің өмір салтына әсер ететін (жақында ғана пайда болғаннан айырмашылығы) қалыптасқан мінез-құлықты таңдаймыз.

2) Проблемалық мінез-құлықтың нақты сипаттамасы.

Мінез-құлықты анықтау және өлшеу үшін біз жұмыс істейтін проблемалық мінез-құлықты дәл сипаттау керек. Мінез-құлықтың мұндай анықтамасын оқыған кез келген адам бақылау нәтижелерін талқылауға және нәтижесін жазуға кірісетіндей етіп сипатталуы керек. Мінез-құлықтың анықтамасында нақты әрекеттердің сипаттамасы болуы керек (мінез-құлықтың топографиясы - бала көрсететін әрекеттер), сондай-ақ бақылау кезінде белгіленуі мүмкін осы әрекеттердің параметрлері. Бұндай параметрлерге мына жайттар кіреді:

- белгілі бір уақыт аралығында орындалатын әрекеттердің жиілігі;
- белгілі бір уақыт аралығындағы әрекеттің ұзақтығы;
- әрекеттің қарқындылығы.

Мінез-құлықтың сипаттамасында мінез-құлық қалай басталып, аяқталатыны, сондай-ақ эпизодтар арасындағы уақыт қамтылуы керек.

Мысалы, оқушы А., 8 жаста. Бақыланатын мінез-құлық «айғай (истерика)». Бұл мінез-құлық әдетте таңертең таңғы сағат 8.00-ден кешкі 20.00-ге дейін болады. сағат 9-ға дейін сыныпта орыс тілі сабағында. Күн сайын кешке орыс тілінде тапсырманы өз бетімен орындаған кезде, А. қателескенде дәптерді мыжып, оны жыртып, қатты айқайлайды (айқайдың күші дәлізде естілетіндей күшейеді), А. жылайды (көзі жұмылып, көзінен жас ағады), беті қызарып кетеді. Бала 40 секунд бойы ашуланбаған кезде ашуланудың бір эпизоды аяқталады. Бір сағат ішінде бала ашуланудың 4 эпизодын көрсетеді.

3) Проблемалық мінез-құлықты функционалды бағалау.

Түзетуге арналған мінез-құлық таңдалғаннан кейін, мінез-құлық неліктен пайда болады, мінез-құлыққа қандай факторлар немесе оқиғалар әсер етеді, бала бұл реакцияларды неліктен күнде көрсетеді, оның қызметі қандай екенін түсіну керек. Мінез-құлық мақсаты анықталғанда, проблемалық мінез-құлықты азайту және жағымды (алмастыру/балама) мінез-құлық эпизодтарының санын көбейту үшін түзету бағдарламасын құру мүмкін болады.

Проблемалық мінез-құлықтың себебін анықтау үшін мінез-құлықты функционалды бағалау жүргізіледі. Функционалды мінез-құлықты бағалау – проблемалық мінез-құлықты

көрсетудің мақсаттары мен шарттарын анықтау тәсілі. Бұл әдіс сұхбат, сауалнама және бақылау арқылы ақпарат жинауды қамтиды.

Сұхбаттар, сауалнамалар және бақылаулар мінез-құлық басталғанға дейін, оның барысында және одан кейін не болатынын анықтау және мінез-құлық мақсаттары туралы гипотезаларды тұжырымдау және тексеру үшін деректерді жинайды.

Сұхбаттар мен сауалнамалар баламен тікелей қарым-қатынас жасайтын барлық адамдармен (тәрбиешілер, мұғалімдер, басқа мамандар, ата-аналар) жүргізіледі. Сауалнамаға жалпы сипаттағы сұрақтар (биографиялық мәліметтер), сондай-ақ проблемалық мінез-құлық туралы сұрақтар кіреді: мінез-құлық балаға немесе басқаларға қауіпті ме; мінез-құлық балаға немесе басқа балалардың сабақта оқуына кедергі келтіре ме; мінез-құлық басқа балалармен бірге болуға және оқу немесе бос уақытты өткізуге кедергі келтіреді ме; мінез-құлық баланың өзін қабылдауына әсер ете алады ма. Сондай-ақ баланың қарым-қатынасы, нені жақсы көретіні, оның репертуарында қандай жағымды мінез-құлық түрлері бар, мінез-құлық баланың репертуарында қанша уақыт болды, мінез-құлық қалай түзетілді деген сұрақтармен қамтылған.

Бастапқы мәліметтерді жинағаннан кейін мінез-құлықты тікелей бақылау жүзеге асырылады. Ол үшін №1, №2 жағымсыз мінез-құлық хаттамалары қолданылады (Қосымша Г).

№1 жағымсыз мінез-құлық хаттамасы болып жатқан оқиғаларды жүйелі түрде сипаттауға, қандай жағдайда проблемалық мінез-құлық пайда болатынын, сондай-ақ баланың проблемалық мінез-құлық қандай келеңсіздіктерге тап болатынын және айналасындағы ересектер оны өз реакцияларымен күшейте ме, жоқ па талдауға мүмкіндік береді.

№2 жағымсыз мінез-құлық хаттамасы уақыт пен кеңістікте проблемалық мінез-құлықтың таралуын, сондай-ақ әрбір ұяшықта жазылуы мүмкін мінез-құлық жиілігі мен ұзақтығын көруге мүмкіндік беретін интервалдық деректерді жинау жүйесі болып табылады.

4) Мінез-құлықты түзету жоспарын әзірлеу және қолдану.

Проблемалық мінез-құлықты түзету жоспары (Қосымша К) жағымсыз мінез-құлықты түзету әдістерінің сипаттамасын қамтиды: антецедентті өзгерту әдістері, мінез-құлық салдарын өзгерту әдістері және баламалы мінез-құлықты қалыптастыру әдістері. Қажет емес мінез-құлықты түзету жоспарын психолог педагог-ассистентпен бірге жасайды.

Алдыңғы факторларды өзгерту әдістері.

Бұл жағымсыз мінез-құлықтың пайда болуына жол бермейтін, жағымсыз мінез-құлық, мотивациялық жағдайлардың алдында болатын оқиғамен немесе ынталандырумен жұмыс істеуге бағытталған алдын алу әдістері [12].

Алдын алу әдісін таңдау үшін:

– мінез-құлықтың болуы мүмкін жағдайларды анықтаудан

басталады;

– мінез-құлыққа не әсер ететінін немесе не бақылай алатынын қарастыру (орналасқан жері, адамдар саны, уақыты, апта күні, нақты оқиғалар және т.б.);

– қандай жағдайлар, оқиғалар және жайттар проблемалық мінез-құлықты тудыратынын анықтау;

– қандай жағдайлар, оқиғалар және жайттар проблемалық мінез-құлықпен ешқашан немесе сирек байланысты емес;

– уақыт бойынша бұл оқиғалардың мінез-құлыққа қаншалықты ашақ немесе жақын екенін және бұл мінез-құлықтың пайда болу ықтималдығының артуына қалай әсер ететінін анықтау.

Алдын алу әдістерінің мысалдары:

1 Қоршаған ортаны өзгерту. Біз баланың көру аймағынан алаңдататын заттарды немесе басқа тітіркендіргіштерді алып тастаймыз. Мысалы, егер баланың мінез-құлқы қатты шу болған кезде болатынын білсек, оған құлаққап киюге болады. Олар шуды ауырсынуды азайтуға көмектеседі және тиісінше проблемалық мінез-құлық азаяды. Немесе баланы тыныштырақ жерге көшіру.

2 Қоршаған ортаны байыту. Біз оқу ортасына балаға ұнайтын ынталандыруларды қосамыз. Мысалы, егер біз баланың мультфильм кейіпкерін жақсы көретінін білсек, онда біз оларды оқыту үшін мәтінге қоса аламыз немесе олар туралы есеп шығара аламыз.

3 Жазу ережелері. Ережелер балаға тыйым салмай, дұрыс мінез-құлық үлгісі жазылуы керек. Мысалы, «Сыныптастарды ұруға болмайды» сөзінің орнына «Қолыңды қалтаңа салып жүр» деп алмастырылады.

4 Тапсырманы бөліктерге бөліп орындау. Егер балаға берілген тапсырма тым күрделі екенін білсек және ол өз мінез-құлқын көрсету арқылы оны орындаудан жалтарса, тапсырманы бірнеше кезеңге бөлеміз. Тапсырманы кезең-кезеңімен ұсыну енді балаға соншалықты қиын болып көрінбейді және проблемалық мінез-құлық жиілігі азаяды.

5 Тапсырманың күрделілік деңгейін жеңілдету. Кейде баланың проблемалық мінез-құлқын тудыратын тапсырманы жеңілдету қажет. Осылайша баланың жетістігі мен ынтасы артады. Тапсырмалардың қиындық деңгейін әдейі азайту және күрделілігін біртіндеп арттыру арқылы проблемалық мінез-құлық ықтималдығын азайтуға болады.

6 Визуалды кесте. Біз атқарылып жатқан жұмыс көлемін көрсететін көрнекі материалдарды пайдаланамыз. Бала қандай тапсырманы және қандай ретпен орындайтынын білгенде, жағымсыз мінез-құлық ықтималдығы айтарлықтай төмендейді.

7 «Оңай-оңай-оңай-қиын». Біз бірнеше қарапайым тапсырмалардан бастаймыз, содан кейін күрделірек тапсырмаларға көшеміз.

8 Үзілістерге қол жеткізу. Қосымша үзілістерге қол жеткізу арқылы бала ұзақ сабақта проблемалық мінез-құлықты көрсетуді қажет етпейді. Сондай-ақ, бұл үшін визуалды таймерлерді қолдануға болады, осылайша бала үзіліс уақыты жақындағанын әрқашан біледі.

9 Таңдауға мүмкіндік беру. Біз шамамен бірдей күрделіліктегі екі тапсырманы аламыз және балаға таңдау жасауды ұсынамыз. Мысалы, «Сен амалдарды шығарасың ба, жоқ әлде мысалдарды шешесің бе?»

10 Түсінікті және қарапайым нұсқаулар. Ұсынылған нұсқаулар қарапайым, баланың түсінуі үшін жеңіл болуы керек (сұрақсыз).

11 Кеңестерді пайдалану. Біз: «Балаға көмектесеміз – көрсетеміз, ұсынамыз, бірге жасаймыз, бірақ ол үшін ешқашан жасамаймыз» деген ережені ұстанамыз. Баланы жаңа дағдыларға немесе мінез-құлыққа үйрету үшін барлық түрдегі көмектерді (физикалық, ым-ишара, сөздік, көрсетілім және т.б.) пайдалану қажет. Жұмыстың жылдам қарқыны, әртүрлі тапсырмалар зейін мен қызығушылықты арттыруға мүмкіндік береді, ал бастапқыда қажетсіз мінез-құлықтың пайда болуын азайтады.

12 Сараланған күшейту – біз жағымсыз мінез-құлықтың болмауын күшейтеміз. Қажетсіз мінез-құлық орын алмаса, сыйақы беру. Ол үшін мыналар қажет: 1) мінез-құлықтың пайда болу жиілігін анықтау; 2) жағымсыз мінез-құлықтың пайда болу ықтималдығы төмен уақыт кезеңдерін таңдау; 3) қажетсіз мінез-құлық орын алмаса, сыйақы беру.

Мінез-құлық салдарын өзгерту әдістері (реактивті стратегиялар).

Бұл әрекет бұрыннан орын алған жағдайда қолданылатын жауап беру әдістері. Реактивті стратегиялар күтпеген оқиға болғаннан кейін ғана жауап беру үшін қолданылады.

Егер мінез-құлық балаға немесе басқаларға қауіпті болса, оны елемеуге болмайды. Бұл мінез-құлықты табанда ойлап тапқан ең қауіпсіз жолмен тоқтатамыз!

Мінез-құлық салдарын өзгерту әдістерінің мысалдары (егер мінез-құлық орын алса, қалай әрекет ету керек):

1. Нұсқауды өзгертеміз. Біз баламен сөйлескенде мінез-құлықты тудыратын сөздерді қолданбаймыз. Мысалы, балаға: «Енді біз мысалдарды шешеміз» деп. Жауап ретінде бала айқайлап, үстелден бәрін лақтыра бастайды. «Мысалдар шешу» нұсқауы баланың жағымсыз мінез-құлығының пайда болуына түрткі болды. Біз нұсқауды өзгертеміз «Бізде қызықты нәрсе бар. Көрейік».

2. Стимулдардың өзгеруі. Егер жұмыс орны қажетсіз мінез-құлық тудырса, сабаққа арналған орынды өзгерту мүмкіндігін қарастыру керек. Біз баланың жағымсыз мінез-құлықын тудыратын тітіркендіргіштерді өзгертуге тырысамыз: дыбыс, түс, иіс, қоршаған орта температурасы және т.б..

3. Назарды аудару және қайта бағыттау. Зейінді аудару – баланың назарын қажетсіз әрекеттерден жаңа нәрсеге аударуға мүмкіндік беретін әдіс. Мысалы, бала өзіне

назарын аударту үшін ата-анасының бетінен ұра бастайды. «Ой, қара... мына жерде бір қызық бар» деген алаңдаушылықты қолданамыз. Қайта бағыттау - баланың қажеттіліктерін бағалау және оның әрекеттерін ұқсас нәрсеге қайта бағыттау. Мысалы, бала қуанышын білдіріп, ата-анасының бетінен ұра бастайды. «Мен қуанғаныңды көріп тұрмын. Мені ұрғаныңды қаламаймын. Мына үлкен допты ұруға болады».

4. Егер біз баланың назарын басқа нәрсемен алмастыра немесе қайта бағыттай алмасақ, онда алаңдау қажет.

5. Жағымсыз мінез-құлықты жою. Бұл әдіс мінез-құлықты күшейтетін немесе күшейтетін факторларды болдырмау арқылы жағымсыз мінез-құлықтың қайталану ықтималдығын азайтады. Бекітілмеген мінез-құлық күшейтілмегендіктен, ол бірте-бірте мүлдем жоғалып кетуі мүмкін, мысалы, егер сіз баланың назарын аудару әрекеттерін елемейтін болсаңыз, ол көп ұзамай бұл әрекеттерден бас тартады.

6. Шамадан тыс түзету. Оқушы жағымсыз мінез-құлық көрсеткенде, ол жағымсыз мінез-құлық салдарын өтеу үшін қосымша күш салуы керек. Шамадан тыс түзету қосымша жұмысты да қамтуы мүмкін. Мысалы, егер оқушы жұмыс дәптерін жыртып алған болса, ол еденді сыпырып, сыныптағы барлық үстелдерді сүртуі керек. Егер истерикалы бала кітап сөресін төңкеріп тастаса, ол кітаптарды қойып, сынған жиһаздарды жөндеуі тиіс және т.б.

7. Айыппұл: жағымсыз мінез-құлықтан кейін мотивациялық ынталандырудың бір бөлігін жоғалту. Мысалы, бала жағымсыз мінез-құлық көрсеткенде, одан жетондардың бірі алынады. Егер ол барлық жетондарды жоғалтса, ол кейбір қызығушылығынан айырылады (мысалы, компьютер).

8. Тайм-аут: бірнеше минут ішінде жағымсыз стимулдарды қабылдауды тоқтатыңыз.

Баламалы мінез-құлықты қалыптастыру әдісі.

Орынбасар немесе балама мінез-құлықты күшейтуді қамтитын әдістер.

Баламалы мінез-құлықты қалыптастыру әдістерінің мысалдары:

1. Функционалдық коммуникациялық тренинг – қажет емес мінез-құлықты қолайлы қарым-қатынас мінез-құлығымен алмастыру.

2. Баламалы мінез-құлықты күшейту - қажет емес мінез-құлық орнына қажетті мінез-құлық орын алса, сыйақы беру.

3. Мінез-құлықтың алмастыру формасын күшейту – жағымсыз мінез-құлықпен бір уақытта бола алмайтын мінез-құлық ынталандырылады.

4. Сенсорлық мінез-құлық функциясына негізделген сенсорлық өзін-өзі ынталандырудың баламалы түрлерін үйрету (мүмкіндігінше).

5. Әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын үйрету.

6. Өзін-өзі реттеу дағдыларын үйрету: релаксация жаттығулары; ашуды басқару әдістері; балаға күнделікті өзіне-өзі көмектесу дағдыларын жетілдіру арқылы өз өмірін

бақылауда ұстауға мүмкіндік беретін жалпы дағдыларды үйрету; баланың дербестігі мен дербестік деңгейін арттыру үшін шешім қабылдауға үйрету.

5) Мониторинг.

Мінез-құлыққа араласу жоспары жүзеге асырылғаннан кейін, араласудың қаншалықты тиімді екенін түсіну үшін дәйекті деректерді жинау қажет. Мектеп мұғалімдері, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мамандары және басқа да көмекші қызметкерлер баланың мінез-құлқында болатын өзгерістер туралы ақпарат бере алады.

Мінез-құлықты түзету динамикасын қадағалау үшін қажетті деректер:

- мінез-құлық түзету жиілігі немесе ұзақтығы туралы деректерді жинау;
- № 1 жағымсыз мінез-құлықты бақылау Хаттамасын толтырамыз ;
- № 2 жағымсыз мінез-құлықты бақылау Хаттамасын толтырамыз.

6) Бекітілген мінез-құлықты жалпылау (генерализация).

Біз балаға баламалы мінез-құлықтың қажетті дағдыларын, ол бұл дағдыларды тек оқу орнында ғана емес, сонымен қатар табиғи ортада да қолдана алатындай етіп үйретеміз. Сонымен қатар, отбасы мүшелері мен баламен жұмыс істейтін басқа мамандар да мінез-құлық түзету жоспарымен таныстырылуы керек және қажет болған жағдайда түзетуді тоқтатқаннан кейін дағдыларды оңтайлы жалпылау және оларды қолдау үшін машықтандырып отыру керек.

7) Жоспарға өзгерістер енгізу немесе бағдарламаны аяқтау.

Егер бала аз ғана жетістіктерге жетсе, онда мінез-құлықты түзету жоспарын қайта бағалау қажет болуы мүмкін.

Жағымсыз мінез-құлықты түзету мысалы

1. Егер проблемалық мінез-құлық функциясы «қалаған нәрсені алу» болса.

Не істеу керек?

- Шартсыз күшейту (жоспарланған марапатты беру). Яғни, қажетті элемент белгіленген немесе айнымалы уақыт мөлшеріне негізделген.

- «Мен ... қалаймын» картасы; визуалды кесте; көмек прогрессиясы; "Қазір - кейін".

- Егер мінез-құлық орын алса материалдық сый бермеу керек, назар аудармау керек, кез келген басқа жағымды мінез-құлықты ынталандыру керек.

- Біз балаға қалаған затты сұрау дағдыларын үйретеміз және мадақтаймыз.

Не істеуге болмайды? Жағымсыз мінез-құлықтан кейін ынталандырғыш бермеу.

2. Проблемалық мінез-құлықтың мақсаты «назар аудару» болса, не істеу керек?

- Шартсыз күшейтуді қамтамасыз ету (кесте бойынша назар аудару). «Мен сіздің назарыңызды қалаймын» картасы; визуалды кесте; көмек прогрессиясы; "Қазір- кейін".

– Егер мінез-құлық орын алса материалдық сый бермеу керек, назар аудармау керек, кез келген басқа жағымды мінез-құлықты ынталандыру керек.

– Назар аударуды сұраған кезде ғана сыйақы береміз.

Не істемеу керек?

- Ескерту жасамаңыз.
- Нұсқау бермеңіз.
- Шамадан тыс түзетуді қолданбау.

3. Проблемалық мінез-құлық мақсаты «талаптардан жалтару/тапсырманы орындаудан бас тарту» болса.

Не істеу керек?

– Материалды алдын ала қарау, шағын тапсырма. үзіліс сұрау картасы, тапсырма таңдауы, жетондар, таймер керек.

- Жағымсыз мінез-құлыққа байланысты үзіліске шығуды кешіктіру.
- Балаға көмек және үзіліс сұрауға үйрету.

Не істемеу керек?

- Тапсырманы тоқтатпау керек.
- Оқушыны сыныптан шығармау керек.
- Тайм-аут қолданбау.

4. Проблемалық мінез-құлық мақсаты «сенсорлық өзін-өзі ынталандыру» болса. Не істеу керек?

– Шартсыз күшейтуді қамтамасыз ету (жоспарланған марапаттаулар). Сенсорлық сезімдерге үнемі қол жеткізу. Жоспарланған қозғалыс жаттығулары, отыруға арналған балансир добы және т.б.

- Сенсорлық сезімдерді қабылдау мүмкіндігін бұғаттау.

Тапсырмаға ауысу.

- Сенсорлық өзін-өзі ынталандырудың баламалы түрлерін үйрету.
- Өзін-өзі басқару дағдыларын үйрету
- Әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын үйрету.

Не істемеу керек?

- Басу әдісін қолданбау.
- Тайм-аут қолданбау.

2.5 Педагог-ассистенттің оқу үдерісіне қатысушылармен өзара әрекеттесуі

Педагог-ассистент мінез-құлқында бұзылысы бар оқушыға көмек көрсететін оқу процесінің барлық қатысушыларымен тығыз байланыста жұмыс істейді.

а) Педагог-ассистент – психолог. Психологпен бірге педагог-ассистент оқушының жағымсыз мінез-құлқын жеңу бағытында жұмыс істейді. Олар бірге баланың мінез-құлқын бақылайды, талдайды, жағымсыз мінез-құлқтың себептерін анықтайды, проблемалық мінез-құлқты түзету бағдарламасын (хаттамасын) жасайды. Педагог-ассистент тек жеке сабақтарда ғана емес, сонымен қатар бүкіл оқу үдерісінде проблемалық мінез-құлқты түзету бағдарламасын (хаттамасын) жүзеге асырады. Психолог оқушымен жеке және топтық сабақтар өткізеді, сонымен қатар проблемалық мінез-құлқты түзетуге арналған бағдарламаны (хаттама) жүзеге асырады. Өзін-өзі реттеу әдістерін қолдана отырып, оның мінез-құлқын бақылай білуге, эмоциясымен күресуге үйретеді, сабақтан тыс жұмыс кезінде сыныпта, мектепте әлеуметтік қолайлы мінез-құлқ дағдыларын қалыптастырады, коммуникативті дағдыларды дамытады. Психолог оқушының мінез-құлқындағы өзгерістерді бақылау арқылы бағдарламаның (хаттаманың) тиімділігін бақылайды.

б) Педагог-ассистент – арнайы педагог. Арнайы педагог педагог-ассистентпен бірлесе отырып, оқу бағдарламаларының мазмұнын олардың оқушыға қолжетімділігі тұрғысынан талқылайды, әрбір оқу пәні бойынша қол жеткізуге болатын оқу мақсаттарын анықтайды. Педагогикалық диагностика негізінде арнайы педагог оқушының оқу бағдарламаларын құрастырады, педагог-ассистентке кеңес береді, жұмыстың әдістері мен тәсілдерін, дидактикалық материалды таңдау бойынша ұсыныстар береді, жеке сабақтарда жұмысты бақылайды. Арнайы педагог оқушының оқу жетістіктерінің динамикасын бақылайды.

в) Педагог-ассистент – логопед. Өзінің жеке сабақтарында педагог-ассистент логопедтің ұсыныстарын орындайды.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарымен бірлесе отырып, педагог-психолог оқушыны педагог-ассистенттің қолдау бағдарламасын жасайды, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырыстарына қатысады, оқу динамикасын бақылау үшін ақпарат береді және оқушының әлеуметтенуі мен мектептегі оқушы өміріне қатысты мәселелерді шешуге қатысады.

г) Педагог-ассистент – мұғалім. Сынып жетекшісімен бірге педагог-ассистент оқушы үшін оқу жоспарын немесе жеке оқу бағдарламасын бейімдеу мазмұнын талқылайды, мұғалімге көрнекі құралдарды жасауға көмектеседі, қолдау мамандарымен бірге мұғалімге оқушының проблемалық мінез-құлқы мен оқудағы қиындықтарының себептерін түсіндіреді. Мұғалім мен педагог-ассистент сабақта жұмыс істеу барысында бірін-бірі толықтырып отыруы керек. Педагог-ассистент сабақ барысында мұғалімге кедергі жасамауы керек. Оқушыға мұғалімнің нұсқауы бойынша нені және қалай істеу керектігін дер оқушыға тыныш дауыспен айтып отыруы керек.

Сабақ барысында педагог-ассистент шартты сигналдарды (ым-ишара, мимика) пайдалана отырып, мұғалімге өз оқышысының жауап беруге дайын екенін хабарлай алады.

Сондай-ақ мұғалім педагог-ассистенттен ыммен немесе мимикамен оқушының жауап беруге дайын екенін сұрай алады. Мұғалім оқушыға педагог-ассистент арқылы емес, тікелей сұрақпен, өтінішпен, нұсқаумен жүгінуі керек. Педагог-ассистент оқушыға үнемі мұғалімнің негізгі ұстаз екенін түсіндіріп отрады.

Сабақтардан кейін педагог-ассистент мұғаліммен бірге оқушының үлгерімін, оның көрсеткіштерін, сонымен қатар келесі сабақта қиындықтар мен оларды жеңу жолдарын талқылайды. Мұғалім педагог-ассистенттен келесі сабаққа дидактикалық және көрнекі құралдарды дайындауды тапсыра алады. Немесе педагог-ассистент өз бастамасымен келесі сабаққа қажетті дидактикалық материалдарды дайындайды. Сыныпта оқу тапсырмалары мен дидактикалық материалдарды оқушыға мұғалім ғана ұсынады. Өзін қолайсыз сезінбеуі үшін оқушыны басқалардан ерекшелемеу қажет.

д) Педагог-ассистент – басқа балалар. Үлкендер үлгі болу арқылы балаларды бір-біріне төзімділікке, мейірімділікке, айырмашылықтар мен тең емес мүмкіндіктерге құрметпен қарауға үйрету керек. Педагог-ассистент өзінің мінез-құлқымен мінез-құлық және қарым-қатынас ерекшеліктері бар оқушымен ынтымақтастық үлгісін көрсетеді. Педагог-ассистент сыныптағы барлық оқушылармен сенімді қарым-қатынас және мұғаліммен өзара көмек пен қолдау қарым-қатынасын орнатады, бұл оқушыларды тәрбиелеудің ең тиімді әдісі болып табылады. Педагог-ассистент өз қамқорлығындағыларды сынып жұмысына қоспас бұрын сыныптастарымен алдын ала жұмыс жүргізеді. Ол сынып сағатын ұйымдастырады, ақпарат дайындайды, иллюстрацияларды, бейнероликтерді таңдап, балаларға қолжетімді тілде білім алуда ерекше қажеттіліктері бар, мүмкіндігі шектеулі балалар мен адамдар туралы және олардың сыныптастарының ерекшеліктері туралы түсіндіреді. Мұғалім мектеп оқушыларының арасында ерекше қажеттіліктері бар оқушыға адамгершілік, шыдамдылық және қамқорлық қарым-қатынасының пайда болуына ықпал етеді, сонымен қатар бұл баланы белгілі бір жағдайларда қабылдау, қолдау және көмектесу бойынша нақты ұсыныстар береді: сыныпта, үзілісте, сабақта. асхана және т.б.

Педагог-ассистент үшін мұғаліммен бірге сыныпта ерекше қажеттіліктері бар оқушы үшін ғана емес, барлық оқушылар үшін қолайлы атмосфераны құру маңызды. Әркім бір-бірінің жанында ыңғайлы болуы керек. Балалардан құрдасына кезекпен көмектесуін сұрауға болады. Бір кездері олар педагог-ассистенттің рөлін алуы мүмкін. Педагог-ассистент оқушының өзі сыныптастарынан көмек сұрау дағдысын қалыптастыруға дағдыландырып, тіпті сыныптастарының біріне өзі де көмектесуіне мүмкін жасауы қажет. Сондай-ақ үзіліс кезінде баланың басқа балалармен қарым-қатынасқа, байланысқа түсуі және олармен тіл табысып, достасуға үйренуі үшін түрлі ойындар мен іс-шаралар ұйымдастырады..

е) Педагог-ассистент – ата-аналар. Педагог-ассистент оқу процесінде қолдап жүретін оқушының ата-анасымен тығыз байланыста болады. Педагог-ассистент ата-аналарға өз жұмысының міндеттерін және басқа мамандардың, соның ішінде сынып жетекшісінің жұмысын түсіндіреді, эмоционалдық қолдау көрсетеді, баланың даму ерекшеліктері туралы хабарлайды, ата-ана өз баласына адекватты қарым-қатынасты қалыптастыруда,

қабылдау, өз баласын қолдау және көмектесуде жауапкершілік алуға көмектеседі. Ата-анамен балаға мектептен тыс көмек көрсету стратегиясы талқыланады. Ата-аналармен бірге педагог-ассистент жұмыстың аралық нәтижелерін талдайды.

Педагог- ассистент ата-аналармен күнде кездеседі. Бұл балаға тиісті көмек көрсетуде ақпарат алмасу үшін қажет. Ақпарат алмасу тек әңгімелесуде ғана емес, ол әрқашан мүмкін бола бермейді, сол себепті «Мұғалімдер мен ата-аналарға арналған қарым-қатынас парағы» (9 Қосымша) арқылы жазбаша түрде де жүзеге асырылады. Педагог-ассистент күн сайын қарым-қатынас парағын толтырады, онда ол сыныптағы сабақтарда және мамандармен өтілетін сабақта мінез-құлық пен оқудың жетістіктері мен қиындықтарын сипаттайды. Ата-аналар қарым-қатынас парағының кері жағын толтырады, онда олар баланың әл-ауқатының ерекшеліктерін, оның мектептен тыс уақыттағы мінез-құлқын, бала үшін маңызды болып табылатын үйдегі оқиғаларды атап өтеді. Педагог-ассистент ата-аналарға үй тапсырмасын орындауға және жағымсыз мінез-құлықпен күресуге кеңес береді. Қарым-қатынас парақтары толтырылады (папкаға жинақталады) және оқушыны бақылауға және оқу және қолдау процесін бақылауға арналған күнделік жүргізеді. Олардың негізінде оқушының жетістігі, мамандардың, мұғалімдердің қолдауының қарқындылығы мен жеткіліктілігі, оқу процесіне ата-аналардың қатысуы туралы қорытынды жасауға болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

ЕББҚ балаларды қолдау ережелері Қазақстан Республикасындағы орта білім беруді реформалау контекстінде және білім беру саласындағы заңнамалық және заңға тәуелді актілердің нормаларына сәйкес қарастырылады.

Педагог-ассистент мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мүшелерінің бірі болып табылады. Ол, басқа да қолдау мамандары сияқты, оқушының қажеттіліктерін бағалайды, оның проблемалық мінез-құлқын және оның күшті және әлсіз жақтарын анықтайды. Қолдау бағдарламаларын дайындауға белсене қатысады және педагог-ассистенттің жеке қолдау көрсету бағдарламасын жасайды. Сыныптағы оқушыны бақылау хаттамасы бақылау құжаты болып табылады. Әр тоқсанның соңында хаттамаға сәйкес құрастырылған бағдарламаның жүзеге асырылуының сәттілігін көруге болады.

Жұмыс барысында мамандар жеке жұмыстарын жоғары деңгейде жүргізгені мен ұжымдық жұмыс болмаса, нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес екенін түсінеді. Сондай-ақ педагог-ассистент топта жұмыс істей білуі керек. Ол барлық топ мүшелерімен, әсіресе мұғаліммен тығыз жұмыс істейді. Өйткені оның міндеті – баланы мұғалімнің бақылауымен сынып жұмысына толық дербес қосылуға жеткізу.

Мұғалім мен педагог-ассистент мінез-құлықпен жұмыс істеу ережелерін, оны сынып жұмысына қалай қосу керектігін, жеке сабақ жоспарын қалай құруды, тапсырмаларды орындауға ынталандыруды және т.б. бірлесе отырып талқылайды. Педагог-ассистент сабақ

барысында оқушының дербестігін бақылай отырып, мұғалімге сабақты өткізуге көмектесе алады.

Бала оқу процесіне өз бетімен кірісе бастағанда, көмек көрсету деңгейін төмендету керек. Егер көмек қарқыны уақытында төмендетпесе, онда бұл бала үнемі көмекші, педагог-ассистентті іздеп, мұғалімді елемейтін жағдайға әкелуі мүмкін. Оқушының педагог-ассистентпен қарым-қатынасын бақылайтын сыныпқа мезгіл-мезгіл кіріп тұратын маман қажет. Осылайша, педагог-ассистент көмегінің қаншалықты тиімді екенін көруге болады. Бұл маман команданың кез келген мүшесі бола алады.

Проблемалық мінез-құлықты түзету жұмысында педагог-ассистент үнемі өзін-өзі тәрбиелеумен айналысуы керек. Өйткені мінез-құлықпен жұмыс істеу – тұтас ғылым. Қолданбалы мінез-құлықты талдау әдісі көптеген елдерде ЕББҚ балалармен жұмыс істеуде қолданылады. Бұл нұсқаулық мінез-құлықпен жұмыс істеудің негізгі құралдарын береді. Бірақ мінез-құлық өте алуан түрлі, кейде педагог-ассистент оны өздігінен жеңе алмайды. Бұл жағдайда мамандар мен отбасы сертификатталған мамандарға хабарласуы керек..

Педагог-ассистенттің көмегі уақытша болуы керек. Мұғалім педагог-ассистенттің көмегінсіз оқушымен жұмыс істей алғанда, педагог-ассистенттің көмегі тоқтайды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы N 77 (өзгерту енгізілді - ҚР Үкіметінің 03.06.2020 No 346) Қаулысы. Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын бекіту туралы.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2009 жылғы 13 шілдедегі No 338 бұйрығы (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 30 сәуірдегі No 169 бұйрығының редакциясында) . Мұғалім лауазымдарының типтік біліктілік сипаттамалары.
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы No 4 бұйрығы. Арнайы білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары..
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 12.01.2022 жылғы No 6 Бұйрығы. Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қағидалары..
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 12.01.2022 No 4 Бұйрығы. Сілтеме: 04.03.2022 ж. 1-6/543. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Арнайы білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларына нұсқау-әдістемелік хаты.

6. Елисева И.Г., Ерсарина А.К. Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау: әдістемелік нұсқаулық. Алматы: ТП ҰҒПО, 2019. - 118с.
7. Елисева И.Г., Аханова Ж.Б. Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беру қажеттілігі бар мектеп оқушыларын психологиялық-педагогикалық қолдау (деңгейлік тәсіл): әдістемелік нұсқаулық.- Алматы: АИБД ҰҒПО, 2020.- 69 б.
8. Мелешкевич О., Эрц Ю. Особые дети. Введение в прикладной анализ поведения (АВА): принципы коррекции проблемного поведения и стратегии обучения детей с расстройствами аутистического спектра и другими особенностями развития. – Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2017.
9. Джон О. Купер, Тимоти Э. Херон, Уильям Л. Хьюард Прикладной анализ поведения Пер. с англ. – М.: Практика, 2016.
10. Шрамм, Р. Детский аутизм и АВА: терапия, основанная на методах прикладного анализа поведения/ Роберт Шрамм; пер. с англ. З. Измайловой-Камар; науч. ред. С. Анисимова. – Екатеринбург: Рама Паблишинг, 2013.
11. Шаповалова О. Введение в прикладной анализ поведения. – М.: Триумф, 2015.
12. Лиф р., Макэкен Д. Стратегии работы с поведением. Учебный план интенсивного поведенческого вмешательства при аутизме. / Перевод с англ. Под общей редакцией Толкачева Л. Л. – М.: ИП Толкачев, 2016.

ҚОСЫМША А

Мұғалім көмекшісі мен ата-ана арасындағы әңгімеге арналған сауалнама

Толтырылған күні: _____

Баланың аты-жөні: _____

Ата-ананың аты-жөні: _____

Педагог-ассистенттің аты-жөні: _____

Педагог-ассистенттің сұрақтары	Ата-аналардың жауабы
Отбасында бала бәрінен кімге жақын?	
Кім баламен көбірек уақыт өткізеді?	
Баланың жақындарымен қарым-қатынаста проблемалар бар ма?	
Бауырларымен, әпкелерімен қарым-қатынасы қандай?	
Бала қандайда бір жағдайды отбасымен уайымдай алады ма?	
Бөтен адамдар мен жақындарын ажырата алады ма ?	
Заттарымен бөлісе алады ма?	
Баланың жақсы көретін заттары, ойындары?	
Өзіне-өзі қызмет көрсетудің қандай дағдысы қалыптасқан?	
Сабақ оқу үшін не ынталандырады?	
Бала кез келген үй шаруасын орындай ала ма немесе жауапкершілікті ала ала ма?	
Бала кез келген әрекетті өз бетімен жасай ала ма?	
Көмек сұрай алады ма?	
Өзі көмек көрсете алады ма?	
Қандай жағдайларда проблемалық мінез-құлық пайда болады?	
Проблемалық мінез-құлық қаншалықты жиі кездеседі?	
Ата-аналар проблемалық мінез-құлықпен қалай күреседі?	

ҚОСЫМША Б

Оқушының еркін іс-ірекетін бақылау хаттамасы

Толтырылған күні: _____

Баланың аты-жөні: _____

Педагог-ассистенттің аты-жөні: _____

Бақылау	Баланың әрекеті
Бала бейтаныс жерде өзін қалай ұстайды (жаңа бөлмеге жайбарақат кіреді, проблемалық мінез-құлық көрсетеді, кіргісі келмейді, қорқады және т.б.)	
Эмоциялардың көрінісі, мимикасы (эмоциялары жарқын, мәнерлі, болып жатқан жайтқа сәйкес келеді, болып жатқан жайтқа сәйкес келмейді және т.б.)	
Тактильді жанасуға жауап беруі (жеңіл қабылдайды, қарсылық білдіреді, дұрыс емес әрекет етеді және т.б.)	
Бейтаныс адамдарға әрекет етуі (қызығушылық танытады, елемейді, өзін дұрыс ұстамайды, бейтаныс адамның бет-әлпетіне және мимикасына қарайды)	
Жаңа заттарға танымдық қызығушылық көрсетуі (жаңа заттарды қолдарына алады, оларды алмайды)	
Жаңа объектілерді зерттеуі (қолына алады, қолына алмайды, объектіні функционалдық мақсаты бойынша пайдалануы, объектіні орынсыз пайдалануы - тістейді, жалайды, ойыншықтармен немесе заттармен стереотиптік әрекет жасайды және т.б.)	
Үлкендердің назарын аударуы (егер солай болса, олар мұны қандай жолмен жасайды)	
Мінез-құлықтың көрінісі (мойынсұнғыш, еңбекқор, проблемалық мінез-құлық танытады және т.б.)	
Агрессии бейім	
Педагог-ассистенттің нұсқауларын орындау (орындайды, орындамайды)	
Педагог-ассистентпен бірлескен іс-әрекетке қатысу (бірлескен әрекеттерге қатысады, қызығушылық танытпайды, елемейді, өзара әрекеттесу процесіне қызығушылықты жоғалтады)	
Айтылған сөзді түсінуі (өзіне айтылған сөзді түсінеді, түсінбейді, тыңдайды, т.б.)	
Көмек сұрауы (үлкен адамнан қалауын сөзбен, ыммен, картамен сұрайды, қолымен тартады, өтініш жасамайды, өзі алады, проблемалық мінез көрсетеді)	

Ересек пен жағдайды басқаруға деген ұмтылысы (өзінің қалауын орындауын талап етеді, ересек адамның талаптарына бағынбайды)	
Сұхбатшымен диалог құруы	
Сұхбатшының сөздері мен сұрақтарын қайталау	
Сұрақ қоюы (жағдаятқа сәйкес сұрақ қояды, нақты жағдайға қатысы жоқ сұрақтар қояды)	
Стереотиптік қайталанатын мінез-құлықтың көрінісі (айналу, қол соғу, қол алысу, саусақтарын сілкілеу, қандай да бір затпен ойнауға ұзақ қызығушылық, қайталана беретін дыбыстар, мультфильмдердегі сөздерді, тіркестерді қайталау және т.б.)	
Баланың қызығушылығын арттыратын, оның назарын аударатын әрекеттер мен ойындар	

ҚОСЫМША В

Педагог-ассистенттің оқушыны сабақта бақылау

хаттамасы

... сынып оқушысы ... аты-жөні

Толтырылған күні: _____

Оқу пәні: _____

Баланың аты-жөні: _____

Педагог-ассистенттің аты-жөні: _____

Оқушыда мүмкін болатын әрекеттер сипаты	Әрекеттің көріну деңгейі		
	иә	жоқ	кейде
Оқу іс-әрекеттің ұйымдасуы			
<u>Сабақ дайындалуы:</u> - өз орнына барып отырады - сабақ байланысты оқу құралдарын дайындайды			
Сыныпқа сабақ түсіндіргенде және сұрақ қойғанда мұғалімге қарайды			
Мұғалімнің сыныпқа берген тапсырмалары мен нұсқауларын орындайды			
Тек өзіне ғана берілген нұсқаулар мен тапсырманы орындайды			
Мұғалімнің сұрағына жауап беруге немесе қайталауға ынта білдіреді			
Мұғалім тақтада суреттерді көрсеткенде, жазғанда, үлгі көрсеткенде, тақтаға қарайды			
Тақтадан көшіреді			
Тапсырманы аяғына дейін орындауға тырысады			
<u>Сабақ барысындағы жылдамдығы:</u> баяу			
сыныппен бірдей орындайды			
Тапсырманы орындаудағы зейін шоғырландыруы (қанша минөт). Мысалы, 3-7 минутқа дейін			
Қанша уақыттан соң үзілісті талап етеді			

ПРИЛОЖЕНИЕ

<u>Педагога-ассистенттің көмегін қабылдайды:</u>			
-сабаққа дайындалу барысында			
-тапсырманы орындау барысында			
-сабақтан тыс уақытта			
<u>Мұғалімнің көмегін қабылдайды:</u>			
-сабаққа дайындалу барысында			
-тапсырманы орындау барысында			
-сабақтан тыс уақытта			
<u>Сыныптасының көмегін қабылдайды:</u>			
-сабаққа дайындалу барысында			
-тапсырманы орындау барысында			
-сабақтан тыс уақытта			
Сыныптастарының іс-әрекетін бақылайды			
Сыныптастарының іс-әрекетіне еліктейді.			
<u>Мұғалімнен</u>			
педагог- ассистенттен			
серіктесінен			
<u>көмек сұрайды</u>			
<u>Мұғалімді</u>			
педагог- ассистентті			
серіктестерін			
елемейді			
<u>Мұғалімге</u>			
педагог- ассистентке			
серіктестеріне			
агрессивті мінез-құлық көрсетеді			
<u>Үзіліс кезінде серіктестерімен бірге ойын</u>			
<u>әрекеттерін орындайды:</u>			
- педагог-ассистенттің көмегімен			
- өзбетімен			
Өзіне-өзі қызмет көрсету дағдысын орындауда көмекті қажет етеді (<u>киіну/шешіну</u> , әжетханаға баруы, тамақтануы және т.б.) қажетін белгілеңіз.			
Сыныпқа берілген тапсырманы мұғалімнің нұсқауымен, <u>педагог-ассистенттің</u> көмегімен орындайды (қажетін белгілеңіз)			
Тапсырманы бейімделген нұсқау бойынша <u>мұғалімнің</u> нұсқауымен, <u>педагог-ассистенттің</u> көмегімен орындайды (қажетін белгілеңіз)			
Тапсырманы жеке оқу бағдарламасы бойынша мұғалімнің нұсқауымен, педагог-ассистенттің көмегімен орындайды (қажетін белгілеңіз)			

ҚОСЫМША Г

№ 1 жағымсыз мінез-құлықты бақылау хаттамасы

Баланың аты-жөні: _____

Педагог-ассистенттің аты-жөні: _____

Күні, уақыты, пән атауы	ДЕЙІН (жағымсыз мінез-құлыққа дейін болған оқиға)	МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ (проблемалық мінез-құлық қалай көрінді? Оқушының көрсен әрекеттерін сипаттаңыз: бала лақтырады, тебеді, айғайлайды, өзін, басқаларды ұрады және т.б.)	КЕЙІН (оқушы тынышталғаннан кейін, ары қарай не болды? Мұғалімнің, педагог-ассистенттің немесе басқа ересектердің немесе балалардың балаға не айтқанын сипаттаңыз)
20.03.2022 8.45 Математика	Педагог-ассистент А-ға қарындаштар қорабын рюкзакқа салуын сұрады.	А. өзінің басынан бір рет ұрды, қарындаш қорабын алып, еденге лақтырып жіберді.	Педагог-ассистент А.-ға үнсіз жақындап, физикалық көмекпен қарындашты қорабын еденнен көтеріп, рюкзакқа салуға көмектесті. Содан кейін ол қарындаш қорапшасын алып, сөмкесіне салғаны үшін А-ны мақтады.

ПРИЛОЖЕНИЕ

№2 жағымсыз мінез-құлықты бақылау хаттамасы

Бақыланатын мінез-құлық (истерика, айғайлау, өзіне-өзі агрессия, агрессия, қашу, тапсырманы орындаудан бас тарту, дөрекі сөздік мінез-құлық, еденге құлау, шешіну, тапсырмаларды орындаудан бас тарту, т.б.

Толтырылған күні: _____

Баланың аты-жөні: _____

Педагог-ассистенттің аты-жөні: _____

уақыты/күні	дүйсенбі	сейсенбі	сәрсенбі	бейсенбі	жұма
8.00 – 8.30					
8.30 – 9.00					
9.00 – 9.30					
9.30 – 10.00					
10.00 – 10.30					
10.30 – 11.00					
11.00 – 11.30					
11.30 – 12.00					

* Егер мінез-құлық байқалса, тиісті бағанға белгі қойыңыз.

**ПРИЛОЖЕНИЕ
ҚОСЫМША Д**

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырысына арналған педагог-ассистенттің оқушыға жазған тұжырымдамасы

Баланың аты-жөні _____

Жасы _____ Сыныбы _____

I. Оқу іс-әрекеті:

1. Сабаққа дайындық көрінісі _____

2. Мұғалімнің нұсқауын орындауы _____

3. Жұмыс қарқыны _____

4. Зейінінің шоғырлануы/орныныда отыруы _____

5. Көмекті қабылдауы _____

II. Жағымсыз мінез-құлқының ерекшелігі:

1. Жағымсыз мінез-құлқтың сипаты _____

2. Серіктестерімен қарым-қатынасы _____

ПРИЛОЖЕНИЕ

III. Қызығушылығы/жақсы көретін ойындары/сабағы _____

Педагог-ассистенттің аты-жөні: _____

Толтырылған күні: _____

Е

Педагог-ассистенттің ... сынып оқушысы _____ (баланың аты-жөні)
өткізетін жеке сабағының жоспары

Күні: _____

Тақырыбы: _____

Міндеттері: _____

Сабақ кезеңдері	Іс-әрекет түрлері (жаттығулар)	Дидактикалық материалдар	Визуалды көмек түрі (ереже, кесте, жетондар т.б.)	Көмек түрлері (физикалық, ымдық, визуалды, ауызша)	Сыйақыларды қолдану	Ескерту

ҚОСЫМША Ж

Педагог-ассистенттің 1-сынып оқушысын қолдау бағдарламасының мысалы 20...- 20... оқу жылының 1 тоқсанына

№№	Жұмыс бағыты. Мақсаты-күтілетін нәтижесі	Жетістікті бағалау	Ескерту
1. Сыныпта, мектепте, сыныптан тыс кезде қоғамға қолайлы мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру			
1	Оқушы партада 5 минут отырады, 5 минут демалады (партадағы отыру уақытын бірте-бірте көбейту).		
2	Мұғалім мен педагог-ассистенттің жеке нұсқауларын орындайды: қарындаш ал, екі шеңбер сыз, қарындаш қорабын аш, қызыл қарындаш ал, алманы боя және т.б..		
3	Әрбір аяқталған әрекет үшін сыйақы алады.		
4	Мұғалімнің және педагог-ассистенттің көмегін қабылдайды.		
5	Тапсырмаларды педагог-ассистенттің көмегімен орындайды.		
6	Мұғалімді тыңдайды, қарапайым нұсқауларын орындайды.		
7	Серіктестерінің қарапайым іс-әрекеттеріне еліктейді.		
2. Қарым-қатынас дағдыларының қалыптастыру			

1	Ауызша мақтауды қабылдайды.		
2	Ынталандырғышты қабылдайды.		
3	Айғайдың орнына «үзіліс» карточкасын көрсетеді.		
4	«Тамақ жегім келеді», «су ішкім келеді», «бер» деген карточкаларды қолданады.		
3. Оқу-танымдық іс-әрекеттің компоненттерін қалыптастыру (мотивациялық, белсенділік, рефлексиялық-бағалау)			
1.	Оқу тапсырмасының мақсатын басынан аяғына дейін орындайды.		
2.	Бейнелеу өнері сабақтарында оқу тапсырмасын орындаудың көрнекі жоспарын қолданады.		
3	Мұғалімнің жеке сұрағына жауап береді.		
4	Сәтті орындалған академиялық тапсырма үшін мақтауға эмоционалды түрде жауап береді.		
4. Сабақтағы оқу ортасын, жұмыс орнын бейімдеу			
1	Үстелді, орындықты және шкафты таңбалау (баланың суретін қою).		
2	Сабақта баланың мінез-құлық ережелерін қолданады.		
3	«Ішкім келеді», «жегім келеді», «бер», «үзіліс» карталарын қолданады.		
4	Жетондарды қолдану (жұлдызша)		
5. Жеке оқу бағдарламаларын іске асыру (бағдарламалар қосымшада)			
<i>Қажет етілмейді</i>			

ҚОСЫМША И

Жағымсыз мінез-құлықты түзету хаттамасы

Іске асыру мерзімі _____

Оқушының аты-жөні _____

Сынып _____

Педагог-ассистент _____

Педагог-психолог _____

Түзетілетін мінез-құлық	Мінез-құлық мақсаты	Жұмыс әдісі			Ескерту
		Алдыңғы факторларды өзгерту әдісі	Мінез-құлық салдарын өзгерту	Баламалы мінез-құлықты қалыптастыру	

ҚОСЫМША К

Ата-ана мен мамандардың қарым-қатынас парағы

Оқушының аты-жөні _____

Күні _____

Ата-анаға

Педагогтар ата-аналаға (қолдау қызметінің мамандары және педагог-ассистент)

Сыныпта не үйренді. Сыныптағы сабақтардағы жетістіктер. Туындаған қиындықтар.
(кестеге сай сабақтар көрсетіледі):

Мамандардың жеке сабағында не үйренді. Жетістіктер, туындаған қиындықтар
(мамандардың жеке сабақ кестесіне сай)

Мұғалімнің ескертпелері

Ата-анадан мұғалім мен мамандарға

Бала қалай ұйықтады _____

Хал-жағдайы _____

Дәрі-дәрмек _____

Үй тапсырмасын орындауы _____

Үйде дамытатын жаттығулары, қосымша баратын үйірмесі _____

Мінез-кұлқы _____

Басқа _____

Мұғалімге, педагога-ассистентке, мамандарға ескертпе

Ата-ана қолы _____